

११
६

अथ

८१
६

प्रयोगरत्नम् ।

नारायणभट्टीयम्

Prayoga Ratnam

३५१

प्रयोगरत्नम्

नारायणभट्टप्रणीतम्

११

६

त्वमग्निरिदतायतः॥ तव प्रशास्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्मा वासि गृहपतिश्च नोद
मे॥ स्वाहा॥ ॥ त्वमग्ने रुद्रो वृषभः सतामसि त्वं विष्णो रत्नं गायो नमस्या त्वं
ब्रह्मारण्यं विद्महे एस्पते त्वं विधतः स च से पुरंधरा॥ स्वाहा॥ त्वमग्ने राजा वि
रुणो धृतरात्र तत्संमित्रो भवो सिद्धस्मिन् इत्य॥ त्वमर्घमा सत्यतिर्यस्य संभुजं
त्वमंशो विदधे देवभाजयुः स्वाहा॥ ४॥ त्वमग्ने त्वष्टा विधतः सुवीर्यं तव ग्ना
वो मित्रमहः स च जात्यं॥ त्वमाग्ने हे मारुति पृथ्व्यं त्वं न संशयोऽसि पु
रुवसुः॥ स्वाहा॥ ५॥ त्वमग्ने रुद्रो रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारु
तं पृथ्वीं शिषो॥ त्वं वातरुणो र्यासि शंगयस्त्वं पूषा विधतः पासि नुम

११
६

प्रयोगरत्नम्

नारायणभट्टप्रणीतम्

११

६

त्वमग्निरिदतायतः॥ तव प्रशास्त्रं त्वमध्वरीयसि ब्रह्माचासि गृहपतिश्च नोद
मे॥ स्वाहा॥ २॥ त्वमग्ने रुद्रो वृषभः सतामसित्वं विष्णोः सत्त्वं गायो नमस्या॥ त्वं
ब्रह्मारयि विद्महे एस्पते त्वं विधतः सच सेयुरंध्या॥ स्वाहा॥ त्वमग्ने राजा वि
रूपाधृतव्रतरत्नं मित्रो भवो सिद्धस्मिद्भ्यः॥ त्वमर्थमासत्यतिर्यस्य संभुजं
त्वमंशो विदधे देवभाजयुः स्वाहा॥ ४॥ त्वमग्ने त्वष्टा विधतः सुवीर्यं तव वृत्ता
वो मित्रमहः स च जात्यं॥ त्वमाशु हे मार रिषे स्वस्थं त्वं न संशयोऽसि पु
रुवसुः॥ स्वाहा॥ ५॥ त्वमग्ने रुद्रो रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारु
तं पृथ्वीं शिषो॥ त्वं वातैररुणैर्यासि शंगयस्त्वं पूर्वा विधतः पासि नुम

११

(७८)

ना॥ स्वाहा॥ त्वमेनेद्विणेदाभ्रं द्युते त्वेदेवः सवितारत्नधा असि॥ त्वं
ममोत्पतेवस्वर्दशिवत्तु पायुर्दमेयस्तु विधत्॥ स्वाहा॥ ७॥ त्वामग्नेदम
आविष्पतिं विशस्वा राजानं सुविदत्रमंजतो॥ त्वं विश्वानि स्वनी कपयसे
त्वं सह स्वाणि शतादश प्रति॥ स्वाहा॥ ८॥ त्वामग्ने पितरमिष्टिर्नरैस्त्वं
भ्रात्रा यशम्यातनूरुचं॥ त्वं पुत्रो भवसि यस्तु विधत्वं सखा सुशिवः
पास्याधुवः॥ स्वाहा॥ ९॥ त्वमग्ने रुद्रा केन मम्य १ त्वं वाजस्य शुभतो
रायर्दशिवे॥ त्वं विष्णुस्य नुदक्षिदावने त्वं विश्वेश्वरस्य यज्ञमातनि
स्वाहा॥ १०॥ त्वमग्ने अदितिर्देवदाशुपे त्वं होत्रा भारती वर्धसे गिरा॥

राम

(७८)

७९

॥ पृथिवीरोदसा उफो ॥ स्वाहा ॥ १५ ॥ पेरोतृप्पो गोम अग्राम अग्रेश स
मनेगति मुपसृजंति सूर्यः ॥ अस्मां त्वतां अग्रहिने विवस्य आहृह
हृदे मविदथ सुवीराः ॥ स्वाहा ॥ १६ ॥ कद्रुद्रायेति एणो घोरः कएवोरुद्रो
गायत्री ॥ तृणामैत्रवरुणी ॥ उपाहुति होम विनियोगः ॥ कद्रुद्राय प्रचे
तसेमीलुष्टमायतव्यसे ॥ वोचेमशंतमं हृदे ॥ स्वाहा ॥ रुद्राय दंन
सर्वत्रयागः ॥ यथानो अदितिः करसु श्वेनभ्यो यथागवे ॥ यथानो काय
रुद्रियं ॥ स्वाहा ॥ ॥ यथानो मित्रोवरुणो यथारुद्रश्चिकेतति ॥ यथा वि
श्वसजोषसः ॥ स्वाहा ॥ ॥ गायपतिं मेधपतिं रुद्रं जलापमेपजं ॥ त

राम

७९

त्वमिलाशतहिमाविदशसे त्वं वृत्रहा वसुपते सरस्वती ॥ स्वाहा ॥ ११ ॥
त्वमग्ने सुमृतः उत्तमं वयस्तव स्या हवर्ण आसं दशिश्रियः ॥ त्वं वाजः प्रतर
णो हृन्तसि त्वं रथिर्वहुलो विश्वतः स्पृशुः ॥ स्वाहा ॥ १२ ॥ त्वामग्नः आ
दित्यास आस्यं ॥ त्वं जिह्वां शुचयश्चक्रिरेकवे ॥ त्वं रातिषावो अध्वरे
षु सस्थिरे त्वे देवा ह विरदं त्याहुतं स्वाहा ॥ १३ ॥ त्वे अग्ने विश्वे अमृता सो
अद्रुहः आसा देवा हरदं त्याहुतं ॥ त्वयामर्तोसः स्वदंत आसुतिं त्वं मर्म
जनुषां जज्ञिषे शुचि ॥ स्वाहा ॥ १४ ॥ त्वं तां सं च प्रतिवा सिमन्मनां मे
सुजास्मिन्ति प्रचे देव रिच्यसे ॥ पृश्नो यदत्र महिना विते भुवदनु द्यावा

तच्छयोः सुमन्मीमहे ॥ स्वाहा ॥ ४ ॥ यः शुक्रद्वयसूर्यो हिरं एवमिवो चेतश्च
ष्टो देवानो वसुः ॥ ५ ॥ शन्नः करत्यर्बते सुगं मेषाय मेषो ॥ नृभ्यो नारिभ्यो ग
वि ॥ ६ ॥ इमारुद्राय तव सेरुत्सेकादश च स्य सूक्तस्य कुत्सोरुद्रो जगती ॥
अंते त्रिष्टुभौ ॥ उपाहुति होमे विनियोगः ॥ इमारुद्राय तव सेरुत्सेकादि
ने क्षयद्दीराय प्रभरा महे मतीः ॥ यथा शमसद्विपदे चतुष्टये देवि श्वं पुष्टं
ग्रामे अस्मिन्नातुरा ॥ मूलानोरुद्रो तनो मयस्कृधिक्षयद्दिमराय न
मसा विधेमते ॥ यच्छं च यो अमनुराये जै पिता तदश्यामतवरुद्रप्रण
तिषु ॥ २ ॥ अश्यामते सुमंति देवयज्यया क्षयद्दीरस्य तवरुद्रमादुर्न

८०

सुम्नायन्निदिशोऽस्माकमाचरादिष्टवागजुहवामतेहविः॥३॥ त्वेषं
 वयं रुद्रं यज्ञसाधवं कुक्कुविमवसेनिं हूयामहे॥ आरे अस्मद्देवं हेलो अ
 स्य सुमतिमिदं यमस्यावृणोमहे॥ स्वाहा॥४॥ दिवो वराहमरुषं कृपदि
 नं त्वेषं रूपेण मसानि हूयामहे॥ हस्तो विभ्रद्रेषजा वार्याणि शर्मवर्म
 दिरस्मभ्यं सत॥ इदं पित्रे मरुता मुच्यते वचः स्वादी स्वादी योरुद्राय व
 र्धनं॥ रास्वा च नो अमृतमर्तभोजनं मनतो कायतनयाय मृलामा
 नो महान्तं मुतमानो अक्षितं मानउक्षंतं मुतमानउक्षितं॥ मानो व
 धीः पितरं मोतमातरं मानः प्रियास्तनो रुद्ररीरिषः॥ मानस्तोकेत

राम

८०

नेयेमानआयोमानोगोपुमानोअश्वपुरारिषः॥वारमानोरुद्रमामितो
वधीर्हविष्मंतःसदमित्वाहवामहे॥उपतेसोमान्यशुपाङ्गवाकरंरुच
स्वापितरमरुतांसुम्नमस्मे॥जडाहिजेसुमतिर्मृत्त्युतमाथावयमव
द्वतेष्टणीमहे॥स्वाहा॥आरेतेगोघ्नमुतपूरुषघ्नंक्षयद्धारसुम्नमस्मे
तअसु॥मृलाचनोअधिचबूहिदेवाधाचनःशर्मयच्छदिवर्हाः॥१०
स्वाहा॥अवोचामनमोअस्माअवस्यवःशृणोतुनोहवैरुद्रोमरुता
न॥तन्नोमित्रोवरुणोमामहंतामदितिःसिंधुःपृथिवीउतद्यौः
स्वाहा॥११॥आतेपितर्मरुतांमितिपंचदशैर्वस्यसूक्तस्यगृहसमदो

८९

रुद्रस्त्रिष्टुप्॥ उपाहुति होमे विनियोगः॥ आतपितर्मरुतां सुम्रमेतुमानः
 सूर्यस्य संदृशो यूपोऽयः॥ अभिनो वीरोऽर्चनीश्वर मत्प्रजायेम हि रुद्र प्र
 जाभिः स्वाहा॥ त्वा दत्तं गिरुद्रं तमेभिः शतं हि माः अशी यमेष जेभिः
 व्यास्मदेषो वितरं व्यंहो व्यमा वा आत यस्वा विषूचीः॥ श्रेष्ठो जातस्व
 रुद्रश्चिया सितवस्तमस्तव सांवज्र वा हो॥॥ पर्वणः पारमं हसः स्व
 स्ति विश्वा अभातीरय सो यूपो धि स्वाहा॥३॥ मा त्वा रुद्र चुक्र धामा
 नमो मिमादुष्टु तो वृषभ मा सहृती॥ उन्नो वीरां अर्पय मे षजोभिर्म
 पत्नमं वा मिषजां श्रुमि॥ स्वाहा॥४॥ हवीमभिर्वह्विते वा हविभि

राम

८९

रवस्तोममिीरुद्रं दिषीया॥ रुद्रैदेः सुहोमानो अस्यै बभूवुः सुशिवा
शरधन्मनायै॥ ५॥ उन्माममंदवृषभो मरुतां तक्षायसा वयसा नाध
मानं॥ घृणावच्छाया मरुपाः अशिया विवासेयं रुद्रस्य सुमन्तं॥ स्वाहा॥ ६
क॥ स्यते रुद्रमृलपाकुर्हस्तोयो अस्ति मेव जोजलाषः॥ अपमर्तं
पसोदैवस्याभानुमादृषमचक्षमायाः॥ स्वाहा॥ ७॥ प्रबभूवे वृ
षभाय श्वितो चे महो मही सुष्टुतिमा स्मामि॥ नमस्या कल्मली कि
नं नमो भिर्गुणमसि त्वयं रुद्रस्य नाम॥ स्थिरे भिरंगैः पुरुषैः उ
ग्रो बभूवुः शुक्लेभिः पिपिशे हिरण्यैः॥ ईशानादस्य भुवनस्य भूरे न

८२

वाउयोषद्रुद्रादसुर्या॥ स्वाहा॥ १॥ अर्हन्विमर्षिसायकानिधन्वाहनिष्कंय
 जयतंविश्वरूपं॥ अर्हनिदंदयसेविश्वमभ्वंनवा॥ ओजीयोरुद्रत्वेदस्ति॥
 स्वाहा॥ स्महिश्रुतं गतं सदं युवानं मृगं नमीममुपहत्नमुग्रं॥ मृलज
 रित्रे रुद्रस्तवानो न्यंते॥ अस्मिन्निवपंतु सेनाः॥ स्वाहा॥ ११॥ कुमारश्चि
 सितरं वंदमानं प्रतिना नामरुद्रोपयंतं॥ भूरेर्दातारं सत्यतिगुणाष
 क्ततस्तं भेषजारास्यस्मै॥ १२॥ स्वाहा॥ यावो भेषजामरुतः शुवीन्या
 भंतमावृषणो यामयोऽमु॥ यानि मनुरवृषा तापितानस्ता शंचयोश्च
 रुद्रस्य वग्निः॥ स्वाहा॥ परिणो हंती रुद्रस्य वज्याः परित्वे पश्यदुर्म

राम

८२

तिर्महीगात॥ अवस्त्रिरामधवश्च सानुधमी दुस्त्रोकायतनपायमृला॥
स्वाहा॥ १४॥ एवावस्त्रोवृषभवेकितानयथादेवनहणीषेनहंसि॥ हे
वनश्रुनोरुदेहवोधिबृहद्देमविदयेसुवीराः॥ स्वाहा॥ १५॥ रुद्राय
दंनमम॥ एतैरेकाशीतिमंत्रैः प्रतिमं हुत्वा स्वाहातैरग्न्या हुतिं हुत्वा॥
ततः घंटादिवादित्रशृङ्खलैर्वेद्यमाराधितैः कुचकारिण्यैर्देवताभ्यो वरु
णाय धूपदीपनैर्वेद्यतां वृक्षादीन् समर्प्य प्रसादं तु भवतः॥ इतितान्
संप्रार्थ्य त्रिगन्वारब्धैश्चरुतिलवीहि शेषेण स्विष्टकृतं हुत्वा
इधमसन्नहनमग्नौ प्रास्य प्रायश्चित्तादिहोमशेषं समाप्य॥ बलिदो

नं कुर्यात् ॥ तत्र यजमानः हस्तस्य कर्मणः सांगता सिध्यर्थं बलिदानं करि
 व्यो ॥ इन्द्रं वो मधुच्छं ददा इन्द्रो गायत्री ॥ इन्द्रं प्रीत्यर्थं बलिदाने विनियोगः ॥
 इन्द्रं वो विश्वतस्परिह्वामहे जन्नेभ्यः ॥ अस्माकमस्तु केवलः ॥ इन्द्र
 यसां गायसपरिवाराय सायुधाय सशक्तिकाय एतंसदापं माषमका
 न्नबलिं समर्पया ॥ मीतिपूर्वाभिमुखः साक्षतपुष्पजलहस्तो बनिवे
 द्य ॥ सो इन्द्र दिशां रक्ष बलिं मक्ष मम सकुटुंबस्य ॥ अमुदयं कुंरु ॥ आ
 युक्ततां कौमकर्ता शान्तिकर्ता शुभकर्ता भव ॥ इति प्रार्थयेत् ॥ एताव
 दन्यबलिदाने पिग्रहबलिदाने च दिशां रक्षेति वज्रयेत् ॥ अग्निं

राम

८३

दूतं मे धामिथिरग्निर्गायत्री॥ अग्निप्रत्यर्घ्यबलिदाने विनियोगः॥ अग्निं
दूतं वृणीमहे॥ अग्नये सा गाय॥ आग्नेयाभिमुखः॥ सो अग्ने दिशं
क्ष॥ यमाय सोमं ययमो नुष्टु॥ यमप्रत्यर्घ्यबलि॥ यमाय सोमं सुनु॥
यमाय सा गाय॥ दक्षिणाभिमुखः॥ सो यमदिशं क्ष॥ सोषु साः वृणा
निर्ऋतिर्गायत्री॥ सोषुणः परापरानि॥ निऋतौ ये सा गाय॥ नैऋत्याभि
मुखः॥ सो निऋतो॥ उदुत्तमामत्यस्य शुनश्चैव वरुणो गायत्री॥ उदुत्तम
मुमुग्धि नो विपाशं मध्यमं वृत॥ अवाधमानि जीवसे॥ वरुणाय सां ग
य॥ पश्चिमाभिमुखः॥ सो वरुणदिशं॥ तव वायो आंगिरसो व्यश्वो वायु

राजंनघायतः। न निष्पेत्वावतः सरचा। ३

८४

गायत्री॥ तव वायहतस्य ते त्वष्टुर्जा॥ वायवे सांगाय॥ वायव्याभिमुखः सो
वापो दिशं रक्ष॥ त्वं नः सोम इत्यस्य गौतमः सोमो विश्वे देवा गायत्री॥ त्वं
नः सोम विश्वतो रक्षा॥ कुबेराय सांगाय॥ उत्तराभिमुखः सो कुबेरा
दिशं रक्ष॥ कद्रुद्राय क एवोरुद्रो गायत्री॥ कद्रुद्रा प्रचेतसे॥ इशानाय सां
गाय॥ इशान्याभिमुखः सो इशान दिशं रक्ष॥ आहृष्ट्ये। न हिरण्य
स्तु॥ आदि स्याग्नि रुद्राया धि देवता सहित्वा यद्रमं सदीपं मा वि
मत्तान्न बलिं समर्पयामि॥ सो आदि च बलिं मे॥ अथ यत्स्व गौतमः
सोमो गायत्री॥ आप्याय स्वसमेतु तो विश्वतः सोम वृष्ट्यं॥ सवा०

प्रत्यधी देवता

राम
८४

सोमा यथापोमाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहितायइ०॥ सोसोमव०॥ अ
ग्निर्मूर्धा विरूपो गारको गायत्री॥ अग्निर्मूर्धा०॥ अंगारकायमूमिं संद
धिदेवतासहितायमं०॥ सो अंगारकवलिं०॥ उद्ध्वध्वं बुधसौम्यस्त्रि
ष्टुपू॥ उद्ध्वध्वं०॥ बुधाय विष्णुपुरुषाधिदेवताप्रत्यधिदेवतासहि
ताय०॥ सो बुधवलिं०॥ बृहस्पतेर्गत्समदे बृहस्पतिस्त्रिष्टुपू॥ अह
स्पते अतियदयो०॥ बृहस्पतये इन्द्रब्रह्माधिदेवताप्रत्यधिदेवतास
हितायइ०॥ सो बृहस्पतेवलिं०॥ शुक्रं ते नारदाजः शुक्रस्त्रिष्टुपू॥
शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद्विष्टुपू अहनीद्यौरिवासि॥ विश्वाहि०

८५

शुक्राय इन्द्राणां इन्द्राधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय इमं ॥ श्रीशुक्रवर्लिं ॥
 शमभिरपि विष्टः शानिरुक्षिक ॥ शमभिरमि ॥ शनेश्वराय प्रजाप
 तियमाधिदेवता प्रत्यधिदेवता सहिताय इमं ॥ श्रीशनेश्वरवर्लिं ॥
 कयानो वामदेवो राहुर्गायत्री ॥ कयानः ॥ ॥ राहवे सर्पकालाधिदे
 वता प्रत्यधिदेवता सहिताय इमं ॥ श्रीराहोवर्लिं ॥ केतुमधुच्छंदाः
 केतुर्गायत्री ॥ केतुं कृष्णनके ॥ केतवे ब्रह्मचित्रगुप्ताधिदेवता प्र
 त्यधिदेवता सहिताय इमं ॥ श्रीकेतोवर्लिं ॥ आतूनः इन्द्रः कृ
 णवः कुसुदीविनायको गायत्री विनायक प्रीत्यर्थवर्लिं दाने विनि

राम

८५

चित्रं ग्राह्यं संग्रहात्मकं हस्तलिखितं १९

आतनं दुःखं मृतं विनायकाय संगाय ॥ मो विनायक बलिं ॥ जात वे
दसे कश्यप दुर्गा विष्टा दुर्गा प्रीत्यर्थ ॥ जात वेदसे ॥ दुर्गायै संगायै सप
रिवारये सायुधायै सशक्तिकायै एतं सदीपं ॥ मो दुर्गा बलिं ॥ आयुः क
र्त्तुं शिवायै शान्तिकर्त्तुं शुभकर्त्तुं ॥ काणा शिशुरिति आप्यस्त्रिंशो वायु
रुष्टिक ॥ काणा शिशुर्महीनां ॥ वायवे संगाय ॥ मो वायो बलिं ॥
आदिप्रत्ययेति का एवो वत्स आकाशायत्री ॥ आदिप्रत्ययेति तस्यै
आकाशाय संगाय ॥ मो आकाश बलिं ॥ अश्विनावर्तिरुदुर्गा गौतमो
श्विनावुष्टिक ॥ अश्वि प्रीत्यर्थ बलिदने ॥ अश्विन्यां संगायै सपरि
हृन्वंतस्य दीधितिं ॥ विश्वापरि प्रियाह वदधदित्ता ॥

वाराण्यां सशक्तिकाभ्यां एवमापमत्तबलिं समर्पयामि॥ सोऽश्विनौ बलिं
 मश्नू॥ ॥ आयुष्कर्तारौ क्षेमकर्तारौ तुष्टिकर्तारौ शांतिकर्तारौ वृष्टिक
 र्तारौ शुभकर्तारौ भवतां॥ क्षेत्रस्य पतिना वीमदेवः क्षेत्रपालो नुष्टपू॥
 क्षेत्रपाल प्रीतये बलिदाने विनि॥ क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेने॥ क्षेत्र
 पालभूते प्रेतपिशाचब्रह्मराक्षसाकिनीडाकिनीवेतालादिपरिवार
 युताये मे सदीपं मापमत्तबलिं समर्पयामि॥ ततो यजमानः पादौ
 प्रक्षाल्य॥ देशकालादिस्मृत्वा चतस्र नवग्रहमखकर्मणः सांगतासि
 ध्यर्थं पूर्णातिं होष्यामीति संकल्पयेत्॥ सर्वकर्मप्रपूरिणा मद्द्रव्य

राम

८६

दां पूर्णं हुतिं जुहुयात् ॥ तद्यथा ॥ आचार्यः ॥ द्वादशगृहीतेन सुचंपूर
यित्वा ॥ नारिकेलमहाफलादिगंधवस्त्रमाल्यादिभूषितं सुचं निधाय
सुगंतं घृतेनापूर्यतदुपरिन्यग्निलं सुचं निधाय शंखमुद्रां हृत्वा स
पत्नीकयजमानान्वारब्धः सन् ॥ आचार्यः तिष्ठन् पूर्णं हुतिं जुहुयात् ॥
तत्र मंत्राः ॥ सुमुद्रादूर्ध्वमधुमान् ॥ ० ॥ ममृतस्य नामिः ॥ १ ॥ मूर्धानं
दिवो बार्हस्पत्यो भरद्वाजो वैश्वानरश्चिष्टः पू ॥ पूर्णं ॥ योगः ॥ मूर्धानं
दिवो अरतिं यथैवा ॥ जनयंत देवाः ॥ १ ॥ पुनस्त्वादित्याग्निर्वसुरुद्रा
दित्याश्चिष्टः पू ॥ उपाहुतिर्होमे विनियोगः ॥ पुनस्त्वादित्यारुद्रावसवः

८७

समिधतांपुनर्ब्रूणावसुनीययज्ञैः॥ घृतेन त्वंतनुवो वर्धयस्व सत्याः संतुज्ये
 मानस्य कामाः॥ सप्तते अग्ने समावानग्निर्जगती॥ पूर्णाहुतिर्होमे वि
 नियोगः॥ सप्तते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्त रूपयः सप्त धामाणि
 पाणि॥ सप्त होत्राः सप्त धात्रा यजंति सप्त यो विनिगुणं स्वाद्यतेन॥
 धामं ते वामदेव आपो जगती॥ पूर्णाहुतिर्होमे विनियोगः॥ धामं
 ते विश्वं भुवनमधि श्रितमंतः॥ मधुमंतं तदुर्मि॥ इदमग्नये वै स्वा
 नराय न सुरादि त्वेभ्यः शत क्रतोवो सप्त वतेभ्यः १ इत्यथ नमः॥
 होमांते चरत्विजाः॥ पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति॥ सर्वं वै पूर्णाहुतिः॥

राम

८७

सर्वमेवाप्नोति॥ अथोदयं वै पूर्णहृतिः॥ अस्यामेव प्रतितिष्ठति॥ इति मं
त्रं पठेयुः॥ केचित्॥ पूर्णहृत्यर्थं चतुर्गृहीतं द्वादश घृतवाज्यं सावशं
हुत्वा॥ विन्योतिषेति मंत्रेण विष्टमाज्यं हुति अथाग्नौ घृतेन वसो
धारां पातयेत्॥ अग्निमीलेति नवर्चस्य हवेष्वामित्रो मधुच्छंदाग्नि
र्गायत्री॥ वसो धारायां विष्टिनियोगः॥ अग्निमीले पुरोहितो॥ ॥ १॥
स्वादिष्टया दशर्चस्य पवमानसोमो गायत्री॥ वसो धारा॥ स्वादिष्टया
मदिष्टया पवस्व सोमधारया इन्द्राय पातयेत् सुतः स्वाहा॥ ॥ १०॥ वि
ष्टो नुक्मिति षण्णां औचाथ्यो दीर्घतमा विष्टुस्त्रिष्टुप्॥ वसो धारायां०

विष्णोनुक्तं। वीर्याणि॥०॥ आग्नेपितरिति पंचदशर्वस्य सूक्तस्य शौनको
 गृह्यसमदोरुदस्त्रिष्टुप्॥ वसो धारयां॥०॥ आग्नेपितर्मरुतां सुमेतु
 ॥१५॥ वसो धारानु होति वसोर्मर्धागि सदिति वा एषा हूयते घृतस्य वा
 येन मेधाधारामुष्मिन्नापि न्वमानोपतिष्ठत आज्येन जु होतितेजो वसो
 धारि गतेजसेवा स्मेतेजोवरुंधेयो कामा वै वसो धारि कामानो वावरुंधे
 यं कामयेत प्राणानस्यां नस्मिन्नाद्यं वांति॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः संस्वावेदु
 खा॥ पूर्णपात्रं निनाय नो पृच्छानपरिस्तरण विसर्जनपरिस्मोहनप
 युष्टेणाग्न्यर्चनपात्रोत्सर्जनोदिकुर्यात्॥ अथ मंष्टपशाने पंचरंगैः

राम

स्वस्तिकं कृत्वा चतुष्पादं दीर्घं चतुस्त्रयोत्तरं छंदं तत्र पीठं निधाय
तत्रादगग्रान् हरितं दर्शनास्तीर्य तत्र सामाख्यं यजमानसजनं च
प्राङ्मुखं उपवेश्य ॥ आचार्यः कृत्वा त्रिभिः सह मंगलवाद्यैरभिषेकं
कुंभोदकं पात्रांतरे आदाय प्रत्यङ्मुखः स्तिष्ठन् ॥ स पलाशमोदं बरु
द्र्या शाखया सहिरण्यपवित्रया सकुशदूर्वापल्लवया हस्तमंतो धा
यादकं पृष्ठद्वारं लिंगमिर्वारुणीभिः पावेमानीभिरन्योभिश्च श
तिपवित्रलिंगाभिस्तूर्जवस्वरिति व्याहृतिभिरभिषिंचेत् ॥ ते च
मंत्राः ॥ आपो हि ष्टितिवर्चस्यावरीषः सिंधुद्वीप आपो गायत्री

८०

पंचमीवर्धमानासप्तमीप्रतिष्ठा॥ अंते देवानुष्टुप् सौ अग्निषेक विनि
 योगः॥ आपो हिष्ठा मयो भुवः॥०॥ प्रसम्माज इत्येष्टवस्य सतु स्या
 त्रिर्वरुणस्त्रिष्टुप्॥ प्रसंम्राजे हृदवगिमां॥०॥ अथातस्या मवरु
 णप्रियासः॥८॥ स्वादिष्टयेति दश चस्य सतु स्य मधुच्छंदाः पवमान
 सोमो गायत्री॥ स्वादिष्ट्या मदिष्ट्याप १० शंन इन्द्राग्नीति पचद
 स्य शर्चवसिष्ठो विश्वे देवास्त्रिष्टुप्॥ अग्निषेक वि॥ शंन इन्द्राग्नीति
 वतामवो मिः॥०॥ ययं पातस्वस्ति मिः सदानः॥१५॥ पवित्रं ते वित
 तं धमिति पंच चस्य वर्गस्यां गिरसः पवित्रपावमान सोमो जगती

राम

८०

अभिषेके॥ पवित्रं ते विततं ब्रह्माणस्य ते प्र॥ सहस्रं ऋषिर्जयसि श्रवो
हृत् ॥ ५॥ अथ नवः गृह मंत्राः ॥ ग्रहाणामादिरादित्यो लोक रक्षण का
रकः ॥ विषमस्त्रानसंफूतां पीडां दहतु मे रुविः ॥ १॥ रोहिणी शः सुधा मृ
तिः सुधा गात्रः सुधा शनः ॥ विषमस्त्रानसंफूतां पीडां दहतु मे विधुः ॥ २॥
अमिपुत्रो महातेजो जगतां भयस्तदा ॥ वृष्टिस्तद्विद्धि हर्ता च पीडां दहतु
मे कुजः ॥ ३॥ उत्पातरूपो जगतां चद्रपुत्रो महाद्युतिः ॥ सूर्यप्रियकरो विष्णु
नू पीडां दहतु मे बुधः ॥ ४॥ देवमन्त्री विशालाक्षः स्वर्गलोकहितैरतः ॥
अनेकशिष्यसंपूर्णः पीडां दहतु ते गुरुः ॥ ५॥ देव्युक्ता नो गुरुस्तोषां प्राण

९०

दशममहामतिः॥ प्रमुस्तारा ग्रहाणां च पादांदहस्यो मगुः॥ ६॥ सूर्यपु
 त्रादीर्घदेहो विशालाक्षः शिवप्रियः॥ मंदवारः क्षिन्नात्मा पीडांद
 हतुः शनिः॥ महाक्षिरमहावक्रो दीर्घदंष्ट्रमहाबालः॥ अतनुश्चो
 र्ध्वकेशश्च पीडांदहतेतमः॥ अनेकत्रपवर्णश्चिरात् शौथसहस्रशः
 उत्थातनूपा जगतां पादांदहतुते शिखी॥ १॥ अथ देवमन्त्राः॥ सु
 रास्त्रामभिषिचंतु ब्रह्मा विष्णु महेश्वरा वासुदेवो जगन्नाथ
 स्तथा संकर्षणो विभुः॥ प्रद्युम्नश्चानिरुधश्च भवतु विजयायते॥
 आखंडलोमिर्भगवानूयमावैर्निर्झरिस्तथा॥ वरुणः पवनश्चै

राम

९०

वधनाध्यक्षमयाशिवः॥ ब्रह्मणा सहिताः सर्वदिक्पालाः पंतुते सदा॥
कर्तिर्लक्ष्मीधृतिर्मेधापुष्टिश्च ध्यायिष्यामतिः॥ बुद्धिर्लुब्धजीवपुः शान्ति
स्तुतिः क्षान्तिश्च मातरः॥ एतास्त्वामसि पिबंतु देवपत्न्यः समागताः॥
आदित्यश्चंद्रमासौ मोबुधजीविसिता कर्माः॥ ग्रहास्त्वामभिषिचंतुरा
हुकेतुश्चतर्पिताः॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षुधपन्नगाः॥ चक्षुष्यो मु
नयोगावो देवमातर एव च॥ देवपत्न्यो दुमानाः॥ दैत्याश्चासरसांग
णाः॥ अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहेनाः॥ देवाः॥ औषधानि चर
त्नानि कालस्यावयवाश्च ये॥ सरितः सागराः मंला लीर्यानि जलदा

नदाः॥ एते त्वां ममिषि चंतु सर्वकामार्थसिद्धयं॥ इत्येतैर्मंत्रैः प्रतिमंत्र
 ममिषि च श्रीसूक्तेन हरिण्यवर्णमित्यादिना द्रुमा आपः शिवतमा द्रु
 ति त्रयेण देवस्य त्वेति च यजुषाम् सुवस्वरित्येताभिश्च व्याहृतिभिश्च
 ममिषि चेतु॥ एवममिषि कौयजमानः श्वेताहतवस्त्रयुगलं धमाल्या
 मरणं च विभ्रयात्॥ ततः आचर्यो दिक्षु विदिक्षु च बलिमुत्क्षिप्य सु
 वासिनाभिः नरिजनं कारयेत्॥ अथ यजमानो ग्रहदेवताभ्यस्तु
 र्यते देवतानामभिषुष्यात्तिष्ठाम्प्यर्चायै ध्यात्वा ह्युच्चारणपूर्व
 कं ग्रहोद्वासनं कारयित्वा चार्च्यं प्रकृतिभ्यः जपहोमफलं गृहीत्वा

तभ्योदक्षिणां दद्यात् ॥ अथ श्रेयः संपादनादि प्रयोगः ॥ आचार्यादयः ॥
यजमानस्य हेस्ते शिदु आपः सनुरति जलं शिपेत् ॥ सोमस्यैनेमसि
ति वृष्याणि ॥ अक्षतं वारिष्टं पारुडं त्यक्तान् ॥ दीर्घमायुः श्रेयः
शान्तिपुष्टिस्तुष्टिश्चास्तु ॥ इति पुनर्जलं दमया भवन्नि योगेन यत्क
ताजपः यत्कृतः समिदाज्यं चरुतिलहो मा भियदुत्पन्नं श्रेयः तत्तु
महं संप्रदेदं नमो मेति वदेत् ॥ एवं सर्वं भोग्यं हीत्वा तेभ्योदक्षिणां
दद्यात् ॥ तत्रैः ॥ तत्र यजमानः कृतस्य कर्मणिः सांगता सिध्यन्ते
दक्षिणादानं कर्तुं आचार्यादीन् पूजयिष्ये ॥ तेभ्यश्च दक्षिणादा

नंच करिष्य इति संकल्प्य तान् स पूज्य दक्षिणां दद्यात् ॥ गौः शंखौ र
 कोनश्च नृहिरण्यं पीतवासः श्वेताश्वः स ह्यगमोऽकास्त्रगयिसंहस्री
 छागौ वै तिष्ठेह कमेण ॥ अत्र न्यून दक्षिणां बुधस्य दक्षिणाया हिरण्य
 नसका माथ आद्यगवावा ॥ एतं दत्त्वा वे सर्वे भ्यो यथा शक्ति हिरण्यं वा
 दद्यात् ॥ आचार्या यदि गुणं अन्येभ्यश्च यथा शक्तिं तस्य सीततः का
 स्थप्रात्रगताज्यं रूपं रूपं प्रति रूपं वसूवेति मंत्रेण सकुटुंबः स्वप्रति
 रूपं प्रेक्ष्य आज्यैतेनः समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं स्मृतं ॥ आज्यं सुराणां
 माहार आज्ये देवाः प्रतिष्ठिताः इति मंत्रं पठित्वा तदाज्यं सदक्षिणां वा

राम

९२

क्षणा यदद्यात् ॥ तत्र क्रमेण दानमंत्राः ॥ गवामंगेषु तिष्ठंति भुवनानि चतुर्द
शा ॥ यस्मात्तस्माच्चिवं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ १ ॥ कपिले सर्वदेवानां पू
जनीयासि रोहिणी ॥ तीर्थरूपमयी यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २ ॥ गोदा
नकपिलदानमंत्रौ ॥ शंखस्य ॥ पुण्यस्त्वं शंख पुण्यानां मंगलानां च मंग
लं ॥ विष्णुना विधृतो यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ ३ ॥ हृषभस्य ॥ धर्मस्त्वं
हृषरूपेण जगदानंदकारक ॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतिः शान्तिं ॥ ४ ॥ हेमस्य
हिरण्यगर्भगर्भस्त्वं हेमबीजं विभावसो ॥ अनंतयुगैः फलदमत शान्तिं
पीतवस्त्रस्य ॥ पीतवस्त्रद्वयं यस्माद्वासुदेवस्य वल्लभं ॥ प्रदानात्तस्य मे विष्णोः
रतः शान्तिं ॥ ५ ॥ अश्वस्य ॥ विष्णुस्त्वमश्वरूपेण यस्मादमृतसमवः ॥ चंद्र

०३

कंवाहनानित्यमतःशो॥७॥ कृष्णधेनोः॥ यस्मात्वं पृथिवी सर्वा धेनुः कृष्णो
नसंनिभा॥ सर्वपापहरनिमतः॥८॥ आयसस्य॥ यस्मादीयसकर्मणि त
वाधीनानिसर्वदा॥ लंगुलाचायुधादीनितस्मात्तच्छांतिं प्रयच्छमे॥९॥ छा
गस्य॥ यस्मात्वं छागयज्ञानां अंगत्वेन व्यवस्थितः॥ यानं विभावसो नित्य
मतःशोति॥१०॥ अवेक्षितास्योऽप्यपात्रदानं॥ आज्यपात्रे मृत्युजयमा
वाद्यसंपूज्यब्रह्मणं च संपूज्य॥ ततः कां स्पपात्रगता ज्ये॥ नृपं नृपं प्रति
नृपो भवेति मंत्रेण सकुटुंबः स्वरूपं अवश्य॥ नृपं नृपं भरद्वाजगर्गद्वं
दस्त्रिष्टुप॥ आज्यमुखा वक्षणे विनियोगः॥ नृपं नृपं प्रति नृपो बभूव
त॥११॥ दानमंत्रः॥ यालक्ष्मीयश्च मे दास्त्रं सर्वगात्रेषु वस्थितं॥ तस्मै

राम

०३

॥ ११ ॥

ये देवान् ॥ इत्यक्षतैर्गवाद्यांश्चादनंदरीकृत्य समस्त व्याहृतीनां पारमेष्ठा प्रजाप
तिः प्रजापतिवृहती ॥ अग्निप्रतिष्ठापने विनियोगः ॥ ॐ भूर्भुवस्वरित्या ॥ तामा मि
मुखं पाणिभ्यां पदुलेखा सुतत्कर्म सुविहितं नामकममुकेनामकमग्निं प्रतिष्ठा
पयामीत्यग्निं प्र ॥ तिष्ठाप्य पात्रे अक्षतोदकं प्राश्य पात्रे हयमेकीकृत्य प्राशते
धनानि निक्षिप्य वेणुधमन्या प्रबोध्य ॥ ध्यायेद्देवांश्चत्वारिंशद्गवाम् देवाग्निं सि
ष्टुषू ॥ अग्निं ध्यने विनियोगः ॥ चत्वारिंशद्गवात्रयो अस्थपादोद्देशावे सप्तहस्ता
सो अस्या ॥ त्रिधा बधो वृषभो रो रवीति महो देवो मर्त्यां आ विवेश ॥ स्मृतिमंत्राश्च ।
सप्तहस्तचतुःशृंगः सप्तजिह्वा द्विशीर्षकः ॥ त्रिपात्प्रसन्नवदनः सुखासीनः
शुचिस्मितः ॥ स्वाहांतुदक्षिणे पार्श्वे देवां वामे स्वधांतथा ॥ विप्रदक्षिण

व

हस्तैस्तु शक्ति मन्त्रं सुचं सुवं ॥ गोमरं व्यजनं वामे घृतपात्रं च धारयन् ॥ मेषात्तु दोज
टावधोगोरवर्णमिहोजमः ॥ धूम्रध्वजो लोहिताक्षः सप्तार्चिः सर्वकामदः ॥ आत्मा
भिमुखमासीन एवं रूपो हुताशनः ॥ इति ॥ ततो यदि समिदादौ समारोपिताग्नि
स्तर्ह प्रत्यवरोहणं कार्यं ॥ तच्चैवं ॥ प्रत्यवरोहस्य स्पर्शिरण्यग्नौ अग्निस्त्रिष्टुप् ॥ अ
ग्निप्रत्यवरोहणा विनियोगः ॥ प्रत्यवरोहजातवेदः पुनस्तदेवभ्यो हव्यवाहनं प्रजा
नन ॥ प्रजापुष्टिरयमस्मा सुधेयथाभवयजमानाय शंयोः ॥ इति मंत्रेण समारोपि
ताग्नि समिधं स्थापिते गौ प्रक्षिपेदिति ॥ एतदंतं संस्थापिते गौ होमे कार्यं ॥ नित्य
धारित होमे तु नैतावत् ॥ ततः पाणस्तृतीयाके प्रधादिना तूर्वदिने सद्यस्काला
यां पौर्णमास्यामशक्नौ वा प्रधानदिन एव प्रातरे पासनं हुत्वा न्वाधानं कुर्यात् ॥ त

राम

९८

०९

हुतिं

गदेवताः प्रधानदेवताः सर्वाभिर्नैसंहिताः संतुसांगोपांगेन कर्मणा श्रव्येयम् ॥ सद्य
 स्काले तु सद्यो यक्ष्य इति संकल्प्य ॥ तृष्णीं समस्त व्याहृतिभिर्वसमिधोमे कुर्या
 त् ॥ व्याहृतिपक्षे व्याहृतीनां मित्यादि पूर्ववत् ॥ अन्वाधानसमिधोमे विनियो
 गः ॥ ॐ भूर्भुवस्व स्वाहेति प्रजापतय इदं नममूति त्यागः ॥ तच्चान्निधारयेत् ॥
 संकटे तु ॥ तुभ्यं ता इत्युवाच्यं हुत्वा समासरोपयेत् ॥ तद्यथा ॥ तुभ्यं तवितृपो
 ग्निर्गीयत्री ॥ कृतान्वाधानोऽग्नेः समारोपाधिकारार्थं प्रायश्चित्तान्याहोमे विनियो
 गः ॥ तुभ्यं ता अंगिरस्ते सामविश्वाः सुक्षितयः पृथक् ॥ अग्रे कामायेये मिरे स्वा
 हा ॥ अग्नय इदं नमम ॥ ततः त्रिभिः त्रिभिः कुशदलेः सद्य पाणिमधो दक्षिणं
 चोपरिकुर्वन् पूर्वदलाग्रैरुत्तरदलमूलैश्च त्रिसंधिदिगुणं रज्जुं कृत्वा ॥ पुनर्द

राम

०९

५७

क्षिणमधः सद्यं चोपरिकुर्वन् तथैव त्रिगुणयेत् ॥ अन्ते प्रदक्षिणं ग्रंथिं दद्यात् ॥ ए
 वं षट्कुशदर्मदले रेकारज्जुर्भवति ॥ ततस्तस्यां मुदगं ग्रायां प्रादेशमात्रान् पु
 ष्ठिपरिमितोदमं निधाय तया बहिर्दिशं वेष्ट्य रज्जुं ग्रेण रज्जुमूलं सहदा वेष्ट्या
 तदग्रशेषं पूर्ववेष्टितं रज्ज्वा अधस्तात् त्रिनीयपरिसरणाद्यर्थं दर्भैः सहान्याय
 तनास्यश्चाद्वा गोपरिनिदध्यात् ॥ ततो न्ययाता दृश्येव कृतयारज्ज्वादगं ग्रायापा
 लाशं खादि ॥ रमसं भस्ममिव द्यादियं क्षियं वृक्षमयं मन्त्रिमात्रं वितरति मा
 त्रं वापं च दशदारुकमिधुं प्रागग्रं सहदा वेष्ट्य रज्जुमूलं सहदा वेष्ट्य पूर्ववन्नि
 दध्यात् ॥ अत्रेध्मा बहिर्दिशं वेष्ट्य नेके विन्मन्त्रा विच्छंति ॥ तत्र बहिर्दिशि ॥ इन्द्राण्ये
 सं न हनं पृषाते ग्रंथिं वेध्यात् ॥ सते मा रक्षादिति ॥ इध्मे ॥ यत्कृष्टो नृपं क

वे

१००

वाप्राविशस्तंवनस्पतीनां। ततस्त्वापंचविंशतिधा संभ्रममिसुसंभ्रता॥ कृष्णा
 स्यात्खरेष्ठो देवपुरश्चरसंध्या संख्य इति॥ एकविंशति धेयत्रपंचदशधेयुहेन
 अन्ये त्वनृहमाहुः॥ अपरे तु मंत्रेनेच्छंति॥ ततः पत्नी अस्या यतनालं करणं
 कुर्यात्॥ ततो दंपती गंधादिभिः स्वशरीरेऽलंकृत्य तद्दिने कलहक्रियविक्र
 यप्रहसान् तवहुभाषणचौर्यादिव्यसनपर्यंकशयने दंतधावने करं भव
 लिख्य कोटवचनं कमसूरहता कक्षारलवणकोरदूषकमधुमाषमां सम
 यपरात्रोपवासते लभेयुर्नानिर्वर्जयंतौ दधिघृतपयोमिश्रं हविष्यान्नं दि
 वेवसकृदंजीयातां॥ श्राद्धकर्तुः श्राद्धशेषं माषाद्यन्नं भुंजीतां॥ व्रतलोप
 वाचैः सह संवेशने वा उपोष्य त्वमग्रे व्रतपादयुवाज्या हुतिं जुहुयात्॥

राम

१००

चैत्यं॥ आचम्य प्राणानां यम्य समिद्धयुं वा दायदेश कालौ स्मत्त्वाममौ पातदुरितत्रयं
 क्षयद्वारा श्रीपरमेश्वर प्रीत्यर्थं दर्शपूर्णमासाभ्यां स्मृतालीपाकाभ्यां यक्ष्ये॥ तत्रेदा
 नां पौर्णमासेन यक्ष्ये॥ दर्शतु पूर्वसंकल्पितेन दर्शस्मृतालीपाकेन यक्ष्ये इति विशेषः
 तत्रेदेवतापरिग्रहार्थमावाधानं करिष्ये॥ इति संकल्प्य॥ अस्मिन्नवाहिते ग्नौ
 जातसर्वदसमग्निमिध्मेन प्रजापतिं प्रजापतिमाचारं वाज्येन अग्नीषोमौ च शुक्ल
 मिमं वाज्येन अग्नीषोमौ च प्रधानदेवते च रुद्रयेण॥ दर्शतु॥ अग्निमिंद्राग्नीच प्रधा
 नदेवते च रुद्रयेण इति विशेषः॥ शेषेण त्विष्टकृतमिध्मसन्नहनेन रुद्रमया सम
 ग्निदेवान्विष्णुमग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चैताः प्रायश्चित्तदेवता आज्येन ज्ञाता
 आग्नेदेवनिर्हरणार्थं त्रिवारमग्निं मरुत आज्यैर्विश्वादेवां संस्त्रावेण यक्ष्ये॥ अं न

प्रायश्चित्ताज्याहुतीः सप्तजुहुयान्॥ तत्रमंत्राः॥ अयाश्चेति विमदो अया लग्निः पतिः॥
प्रायश्चित्ताज्याहुतीः सप्तजुहुयान्॥ तत्रमंत्राः॥ अयाश्चेति विमदो अया लग्निः पतिः॥
अया सावयसाहुतोयासं नृव्यमूहिषेयानो धोहि मेषजं स्वाहो॥ इत्येकश्चाज्याहु
हुयान्॥ अया सेऽग्नय इदं नमम॥ अतो देवामेधातिथि देवा गायत्री॥ विनियोगः
सर्वत्र प्राग्वत्॥ अतो देवा अवंतु नो यतो विष्णुर्विचक्रमे॥ पृथिव्याः स्वप्न धाम
भिः॥ स्वाहो देवेभ्य इदं नमम॥ इदं विष्णुर्मेधातिथि देवा गायत्री॥ अं इदं विष्णुर्वि
चक्रमे मेधातिथि देवेभ्य इदं नमम॥ समल्लहमस्य पांसुरे॥ स्वाहा विष्णवे इदं नमम॥ व्यस्तस
मस्तव्या हुतीनां विश्वामित्रजमदग्निमरद्वाज प्रजापतयोऽग्निर्वायुः सूर्यप्रजा
पतयो गायत्र्युष्टिगनुष्टुप् हल्यच्छंदांसि॥ प्रायश्चित्तायं व्या हुति होमं करि
ष्ये॥ अभस्वाहा अग्नय इदं॥ कं भुवः स्वाहा वायवे इदं॥ अं स्वस्वाहा सूर्याय इदं॥

१०७

ॐ नमः स्वः स्वाहा ॥ प्रजापतय इदं नमः ॥ ततो ब्रह्मा कर्त्तारं परित्याग्रे वयं यदे
 श्रुति ॥ ॐ नमो एव स माया हुती जुहुयात् ॥ त्यागं यजमानोऽत्र कुर्यात् ॥ ततस्त
 त्रस्तो ब्रह्मैवमंत्रविपर्यासादिनियतनिमित्तसंस्मृतिः ॥ यद्देवा अभितपाम
 रुतस्त्रिष्टुप् ॥ मंत्रविपर्यासादिनियतक प्रायश्चित्ताज्यहोमे विनियोगः ॥ यद्दे
 देवा अतिपातया निवाचा च प्रयुती देवदेवलनं ॥ अग्नयोऽस्मां अभिदुक्षुना
 यतेन्यत्रस्मिन् ॥ मरुतस्तं निधेत न स्वाहा ॥ यजमानः ॥ मरुद्भ्यः इदं नमः ॥ अ
 नाज्ञातमिति मंत्रद्वयस्य हिरण्यगर्भो मिस्त्रिष्टुप् ॥ आताज्ञातदोषपरिहाय
 र्थमाज्यहोमे विनियोगः ॥ अनाज्ञातं यदाज्ञातं यत्तस्य क्रियते मिथु ॥ अग्रेतद
 स्य कल्पयत्वं हि वेत्य यथा तथं स्वाहा ॥ यजमानः अग्नय इदं ॥ पुरुषसंमितो
 यज्ञो यज्ञः पुरुषसंमितः ॥ अग्रेतदस्य कल्पयत्वं हि वेत्य यथा तथं स्वाहा ॥ य

राम

१०७

त्याजमानः अग्नय इदं ॥ यस्या कत्रे प्यस्त्रितो मिस्त्रिष्टुप् ॥ मंत्रविपर्यासादिनियतक प्राय
 श्चिताज्यहोमे विनिनियोगः ॥ यस्या कत्रामनसा दीनदक्षानयत्तस्य मन्वते मर्त्या स
 अग्निष्टुष्टोता क्रतुविद्विजानन्य जिष्ठो देवाऽऽक्रतुशो यजाति स्वाहा ॥ यजमानः अ
 ग्नय इदं ॥ स्वनभिन्नाद्यनियतनिमित्तसंस्मृतिवश्यमाणप्रकारेण तत्तस्यतिपदोक्त
 जपहोमानुक् यति ब्रह्मा ॥ ब्रह्मणो मावे यजमान एवैतान् प्रायश्चित्तादीन् कृत्वा न्य
 मेव रदद्यात् ॥ ततो यजमानः सर्वकर्मप्रपूरिणी भद्रद्रव्यदां पूर्णा हुति जुहुयात् ॥
 तद्यथा ॥ सुवेणज्यंगुही त्वा सुचंसमविलंपूरयित्वा तस्यां सुवमूर्ध्वविलं निधाय पु
 नरधो विलं निक्षिप्य सुवाग्रे कुसुमाक्ष ॥ तानि धाय सव्यपाणिना सुकसुमले धत्वा
 दक्षिणपाणिना सुवैश्वसुद्रया गृहीत्वा तिष्ठेत्समपादः क्रतुकायः ॥ सुवाग्रे न्यस्त द
 ष्टिः प्रसन्नात्मा समुद्रादूर्ध्वरित्येकादशर्चस्य सूक्तस्य वा मदेवऽआपस्त्रिष्टुप् ॥ अं

सुक

त्याजगती॥ पूर्णहुतौ विनियोगः॥ समुद्रादूर्ध्वमधुमां उदारत॥ मधुमंतं तनुमि स्वाहे
 तियठ न्यवपरिमितथा संततां सुवाग्रणसंशेषं देवा अद्भुतं नममेकदिशस्य को
 विज्यातिषेय स्यता नोष्टवो मिस्त्रिष्टुपू॥ विज्यातिषो बृहता भास्य मि० रश्मिसेविनि
 द्वास्वाहेत्यनेन चतुर्थे वा वशिष्टं हुत्वा ग्रयेरुदं नममेति सूक्ता॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यस्वा
 हेतिसंस्वावे हुत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्यः रुदं नममेतत्तत्तत्तुलकणारन्समिद्धर्भशकलां नदिः
 प्रोक्ष्याग्रौ प्रहरत॥ पूर्णहुत्यो देवैस्तदंतं समूलं प्रयोगपारिजातकारणलिरिव तमपिद्र
 दानीं शिष्टानकुर्वेति॥ अथावमृतरक्षानीयं पूर्णपात्रजलेन मार्जनं कुर्यात्॥ तद्यथा॥
 पूर्वासादितं पूर्णपात्रमास्तीर्णं बहिर्विदक्षिणाणिना निधाय तत्र गंगादिपुण्यनदीस्म
 रन्॥ दक्षिणपाणिना स्पृशन्॥ पूर्णमसि पूर्णमेभूयाः सुपूर्णमसि सुपूर्णमेभूयाः
 सदसि सन्मेभूयाः सर्वमसि सर्वमेभूयाः अक्षितिरसि मामेक्षेष्टा॥ इति जपित्वा

राम

१०८

कुशाग्रैः प्रागादि प्रापंचदिशजलं मंत्रैर्यथा लिंगं सिंचेत्॥ ते च मंत्राः॥ प्राच्यां दिशि
 देवा रुक्मिणीमार्जयंतां दक्षिणे स्यादिति शिमासाः पितरामार्जयंतां॥ प्रतीच्यां दिशि
 ग्रहायः पशवामार्जयंतां॥ उदीच्यां दिश्याप ओषधयो वनस्पतयो मार्जयंतां॥ त्रि
 ध्यायां दिशि यज्ञः संवत्सरः प्रजापतिर्मार्जयंतां मिथेकश्रुत्या पठन्॥ प्रतिदिशं सि
 क्ताकुशाग्रैः स्वशिरसि मार्जयेत्॥ तत्र मंत्राः॥ आपो अस्मानि ॥ यस्य देव श्रवाः आ
 पस्त्रिष्टुपू॥ मार्जने विनियोगः॥ आपो अस्मान्मातरः शुं धयंतु घृतेन नो घृतपवः
 पुनंतु॥ विश्वं हि रिप्रं प्रवहंति देवीरुदिरास्यः शुचिरा पूत एमि॥ इदमापः सिंधुद्वी
 प आपो नुष्टुपू॥ मार्जने विनियोगः॥ इदमापः प्रवहंत यत्किंच दुरितं मयि॥ य
 द्वाहमभिदुःशहयदो शेष उतानृतं॥ सुमि श्रानः आप ओषधयः संतु ॥ इत्येते
 मंत्रैर्मार्जने कृत्वा॥ दुर्मि आस्तस्मै संतु यास्मा देष्टियं च वयं दिभस्त हन्मीति नि

१०९

पाणिना

इतिदेशेकुशाग्रैरयःसिन्वेत्त॥ततोब्रह्मायजमानकामपार्श्वस्थितपल्यंजले
पूर्णपात्रस्तेजलं॥ओंमाहंप्रजापयसिचंयानःसयावरीच्छन॥सुमुदेवानि
नयानिसंपाद्योअपीद्यो॥तिमंत्रमेकश्रुत्योपल्यावाचयंस्त्वयंवापठन्॥प्रत्य
उत्सुखंनिषिच्यांजलिस्त्रिजलेपापापनोदार्थमात्मानंयत्नीचप्राश्नयेत्॥य
त्नीतज्जलेबर्हिषिनिषिन्वेत्॥अथवायजमानएवस्त्वामपाणाउत्तानेबर्हिषि
निधायतत्रदक्षिणांपूर्णपात्रमादायमाहंप्रजामित्येनेनतज्जलेप्रत्यउत्सुखं
निषिच्यताआपःसमुदंगेच्छंतीतिध्यात्वापाणिस्तेजलेरात्मानंयत्नीचप्राश्न
येत्॥ततःकर्तामेवायुव्यदेशेस्थितसंस्त्राजपेनोपतिष्ठेत्॥तद्यथा॥अग्ने
त्वंनःइतिचतसृणांगोपायनालोपायनावाबंधुःसुबंधुःश्रुतबंधुर्विप्रबंधु
श्चैकर्वानृषयःआग्निर्देवताद्विपदाविराच्छंदः॥अग्न्युपस्थानेविनियोगः॥

राम

१०९

अग्नेत्वंनोअंतमउतत्राताशिवोभवावरुध्यः॥वसुरग्निर्वसुश्रवाअक्षानग्नि
युमतमेरुंदा॥सोवाधिश्क्रधीहवमुरुष्याणाअघायतःसमस्मात्॥त
त्वागोविष्ठदीदिवःसुम्नायनूनमीमहसस्विभ्यः॥४॥ओंचमेस्वरश्चमेयजो
पचतेनमश्च॥यतेन्यूनंतस्मैतउपयतेतिरिक्तंतस्मैतेनमः॥स्वस्तिअधाम
धायशःप्रजाविद्याबुधिश्रियंबलं॥आयुष्यंतेजआरोग्यंदेहिमेहव्यवाहो॥न
देहिमेहव्यवाहनोनमानमः॥ततोब्रह्मापितत्रवस्त्रितारतरेवापतिष्ठेत्॥त
तःकर्ताआचारात्॥मानस्तोकेकुसोरुद्रजगती॥विभूतिग्रहणविनियोगः॥
मानस्तोकेतनयेमानआयोमानोपाधुमानोअश्वेषुरीरिषः॥वीरभानोरुद्र
भामितोवधीर्हविष्मंतःसदमित्वाहवामहो॥इतिसुवविलष्टेनविभूतिंगृही
त्वा॥ॐआयुषंजमदप्रितिललादे॥कश्यपस्यआयुषमितिर्केठ॥अगस्त्यस्य

११०

युष्मितिनामौ॥ यद्देवानां आयुष्मितिदक्षिणस्त्वधे॥ तन्मे अरु आयुष्मितिवा
 मस्त्वधे॥ शतायुष्मितिवा मरुशिरसिधारयेत्॥ केचिनोपस्त्रानात्पूर्वविभूतिधार
 णमाहु रिति॥ ततः कर्त्तापरिस्तरणानिविस्तृत्याभिपरिसमद्यपरिविच्यविश्रानि
 गंधनद्रव्यवधित्वा॥ नत्वाचपुष्पादिभिरलंघ्यनैवेद्यतांबूलचंद्रेण्येयथोक्तदक्षिनिवेद्य
 णाभावेदुतशेषंघृतादिसहि एरण्यदत्त्वा ब्रह्माभावेन्यस्मै ब्राह्मणायदत्त्वा पात्र
 वणिप्रक्षाल्यपूर्वक्रमेण ददृशुः सज्ययस्यस्मृयेति श्रीविष्णुनत्वा आचम्य
 धृतपवित्रग्रंथिविस्तस्य शुद्धदेशेक्षिपेत्॥ दर्शतु॥ अग्नीषोम स्थादंशान्द्रुने तम
 तरस्वसमानंतरंश्चिदक्षितमेव सद्यस्कालायां पौर्णमास्याममावास्यायांचउ
 मयत्रवायागदिन एव प्रातरहामानंतरमन्वाधायेध्मावर्हि विसंनद्यष्टिप्र
 योगं कुर्यात्॥ इति श्रीमत् नारायणभट्टविरचिते प्रयोगरत्ने पार्वणस्थालीपा

११०

था

कप्रयोगहोमसमाप्तः॥ ॥ अथेष्टिप्रायश्चित्तानि॥ प्रतिपद्यविप्रेष्टायंय
 दिविष्टः समापायेत्॥ पुनश्चणायकृन्सेष्टिः कर्त्तव्यायागवित्तमेः॥ प्रमादादन्य
 ग्नौचे स्वयंयजेतस्वाग्नीवन्वायजतचेतदा प्रायश्चित्तं पथिष्टचरुहोमं कृत्वा
 पुनस्तृतीयादितिथिषु अन्वाधानपूर्वकमिष्टिकुर्यात्॥ आथातिपत्रेष्टिप्रय
 गः॥ अन्वाधानपूर्वके स्त्रीरजलाभवतितदापंचमादिदिवसे सद्यस्कालान्वाधा
 नपूर्वकं जुहुयात्॥ अन्वाधानात्परोत्तोरजश्चलाचेतांगृहां रेच्छापयित्वा प्रति
 पद्येव जुहुयात्॥ सूतकादिनेष्टिरतीताचेदागामिपर्वपूर्वतिथिषु द्वितीयांचतु
 र्थानिवर्माचतुर्दशीचविहायान्या सुतामतिपत्रेष्टिकुर्यात्॥ तास्वप्यतिक्रमेण
 नंतरेपर्वणिपथिपद्यागपूर्वकमतिपत्रयागकृत्वा तत्सर्वणान्वाधानकुर्यात्॥
 तत्राप्यतिक्रमेण अतिपत्रस्य पादकृच्छ्रप्रायश्चित्तं कृत्वा प्रौढोकोले प्रतिपदि

छिंसद्यस्का लान्वाधानपूर्वकं कुर्यात् ॥ द्वितीयपर्वति क्रम्य पूर्ववदागामिपर्व
 मध्ये कुर्यात् ॥ तत्राप्यति क्रमेण पथि कुर्यात् ॥ पथि कुर्यात् ॥ पथि कुर्यात् ॥ पथि कुर्यात् ॥
 कुर्यात् ॥ तत्राप्यति क्रमेण तृतीयप्रतिपदि अतिपत्रस्य
 द्वयप्रायश्चित्तं कुर्यात् ॥ पथि कुर्यात् ॥ तत्राप्यति क्रमेण
 गामिपर्वपर्यंतं पूर्वोक्तं कुर्यात् ॥ तत्राप्यति क्रमेण स्मार्तशिर्षेण श्रुतिन विधिना
 पुनः संधानं कृत्वा प्राप्ते पर्वणि तदिष्टं कुर्यात् ॥ अन्वाधानेष्टि मध्ये चंद्रग्रहणे च
 द्विष्टिदिने हविषा सादानां तं कृत्वा अन्वाधानेष्टि मध्ये चंद्रग्रहणदोषप्रायश्चि
 त्तार्थं माज्यहोमं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ नवो नवो भवतीत्यस्य सूर्या सावित्री
 चंद्रमास्त्रिष्टुपू ॥ नवो नवो भवति जायमानो ह्माकेतुरुषसा मेयं ॥ भागं देवेभ्यो
 विदधात्यर्थं चंद्रमास्त्रिष्टुपू ॥ अथ मादित्या अंशुमाप्या ययंतिय

राम

११९

यमद्वितमश्नियेतेः पिवंति ॥ तेन नो राजा वरुणो हृदस्पतिराप्या ययंतियुवनस्य
 गोपाः ॥ आभ्यां द्वे प्रकृता ज्येनेराहुता हुत्वा अग्न्यलं करणादितं त्रं कुर्यात् ॥ सूर्यग्र
 हणं मध्ये च धाविगसादनां तं तिस्र आज्या हुतयः ॥ नाश्र ॥ चित्रं देवानामित्यागि
 रसः कुसः सूर्यस्त्रिष्टुपू ॥ चित्रं देवानामुदगादनीकं च शुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः
 आपाद्यावा ॥ पृथिवी अंतरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्त्वेष्ट ॥ उदयं जातवेद
 समिष्टस्य कएवः प्रस्कएवः सूर्या मुष्टणीक ॥ उदयं जातवेदं संदेवं च हृति केतवः ॥
 हृति विश्वाय सूर्य ॥ उदयमित्यस्य कएवः प्रस्कएव सूर्यानुष्टुपू ॥ उदयमितमसस्य
 रित्यातिष्ठयंत उत्तरं ॥ देवं देवत्रा सूर्यमग्न्योतिरुतम ॥ एते ह्वा अग्न्यलं
 करणादितं त्रं शेषं समारोपयत् ॥ इदं प्रयोगपरितो संग्रहोक्तं प्रायश्चित्तं ग्रंथं तरे
 तु शौनकोक्तं उक्तं ॥ तद्यथा ॥ द्विष्टिदिने हविगसानां तं कृत्वा अन्वाधानेष्टि मध्ये चंद्र

ग्रहणजनितवैष्णोर्गुपीडा राशिशो न को न मा ज्ञा दुति हो मुपस्थानं क रिय इति सं
 कल्प्य ॥ अत्राह गोरिरित्यस्य राहुगणो मे तमश्चंद्रमागो यत्री ॥ इष्टिमध्ये चंद्रग्रह
 णवैगुण्यपरिहार्यमाज्यहोमविनियोगः ॥ ओं अत्राह गोरमन्वातनामत्वष्टरपी
 ध्यं ॥ इत्या चंद्रमसो गृहे ॥ स्वाहा ॥ चंद्रमसे दनमम ॥ नवोनवो इत्यस्याः सूर्या सा
 वित्री चंद्रमास्त्रिष्टुप ॥ चंद्रोपस्थाने विनियोगः ॥ नवोनवो भवति ॥ दीर्घमायुः
 सूर्यग्रहणतु संकल्प्यादौ चंद्रोपस्थाने सूर्यपदप्रयोगं ॥ उदयमित्यस्याः
 काण्वः प्रसूणवः सूर्यो नुष्टुप ॥ उदयंतमस्य रि ॥ स्वाहा सूर्याये दनमम ॥ वि
 चंदेवानामित्यस्यां गौरसः कुससूर्यास्त्रिष्टुप ॥ सूर्योपस्थाने विनियोगः ॥ विचं
 देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य ॥ इतीष्टिमध्ये ग्रहणनिर्णयः ॥ ॥ अन्वा
 धानेष्टिमध्येऽग्नानुगतौ अयाश्चेति मंत्रेण वक्ष्यमाणवत् ॥ पुनः संधानं कृत्वा ॥

राम

११२

मिष्टि

कं मर्षवस्वस्वो हेति मंत्रेण संकल्प्य पूर्वकं प्रायश्चित्तं संस्तुता ज्येन हुत्वा पुनरन्वाधा
 नमिष्टि कुर्यात् ॥ अन्वाधानेष्टिमध्ये प्रयाणोपस्थितौ तु कथं ता अंगिरस्तो मेति संकल्प्य
 पूर्वकं संस्तुता ज्यं हुत्वा अरणादिषु समारोप्य होमकाले प्रतिष्ठाप्य प्रातर्होमपूर्व
 कं कुर्यात् ॥ अन्वाधाय प्रतिपदि प्रमादादिष्टयकरणतृतीयादिषु प्रातर्होमसु नोक्त
 रं संकल्प्य पूर्वकं संस्तुता ज्यं व्यस्तसमस्तव्यादृतिमर्हुत्वा पुनरन्वाधाय यागं कुर्या
 त् ॥ अथ प्रसंगादत्रैव नियने मितिक प्रायश्चित्तान्युच्यंते ॥ ग्राम्यापरिमितदेशोद
 र्वाग्वहिरायतनादृतश्चेदग्निः स च प्रायश्चित्तसमाप्तिपर्यंतं स्थिति योग्यस्तदा
 इदं त ए कं परतु त ए कं तृतीयं नः योतिषा स विश्रवा ॥ संवेशने तन्व १ आरुरेधि
 प्रियो देवानां परमेजनि त्रै ॥ इति मंत्रेण एणयते ने प्रक्षिप्य व्यादृतिमिरा ज्याहुती
 जुहुयात् ॥ अत्र कामिका ॥ अर्वाकश्म्या परा सा तु बहिरायतनादृतं ॥ प्रायश्चित्तस

मास्यंतं समर्थो जीवितुं यदि ॥ इदं तदस्य वा तस्य स्थाने ग्रिप्रक्षिपेत्पुनः ॥ आज्याहुति
 श्रुतुं दया द्या ह्यास्ये श्रुपूर्ववत् ॥ श्रम्याषट्त्रिंशद्गुल्येषां पलं वै ॥ श्रम्यापरिमि
 तदेशाद्दहियतनाद्वैतौ पथि कृते ग्रये चरुनिर्वपेत् ॥ अशक्तौ द्वादशगृहीतेना
 ज्येन सुचंपूरुत्वा अग्नये पथि कृते स्वाहेति पूर्णाहुतिं जुहुयात् ॥ सुवाहुतिं वा ॥
 तदुक्तं कारिकायां ॥ अति कृतो यदा श्रम्या परासनं न लोभवेत् ॥ चरुः पथि कृते कार्यः
 पूर्णाहुतिरथः पिवा ॥ पूर्णाहुतिं लक्षणं कारिकायामुक्तं ॥ आज्यं द्वादशकृत्वस्त्रिगु
 हीत्यापूरयेत्सुचं ॥ तथा वाऽज्याहुतिः कार्या सा पूर्णाहुतिरिष्यते ॥ सुवपूर्णाहुति
 र्वोस्यादित्येकेयास्तिकाविदुः ॥ याद्यग्निः स्वयं प्रज्वलति तदा उद्दीप्य स्वनातवेदो
 यश्च निर्कृतिममा ॥ पश्चंश्च मद्यमावाहजीवनं च दिशो दश ॥ मानो हिंसीर्जातवेदो
 गामश्चंपुरुषं जगता ॥ अविममदग्नः ॥ आयाहि श्रिया मापरिपालय ॥ इति मंत्रा

राम

११३

भ्यां समिद्वयमग्ना वा दध्यात् ॥ अग्ने श्रमलमूत्राद्यापघाते ॥ पुनस्त्वादित्या
 रुद्रावसवः समिधतां पुनर्ब्रह्मणो वसुनीधयज्ञैः ॥ घृतेन त्वं तनुवो वधयेस्व
 सुत्याः संतु यजमानस्य कामाः इति समिधमा दध्यात् ॥ तदुक्तं कारिकायां ॥ स्व
 यं जलं चैदुद्दीप्य स्वास्तिभ्यां द्वाभ्यां समिद्वयं ॥ आधय मुपघाते तु पुनस्त्वित्य
 नया समितु ॥ ह्यमानाहुतिर्यदि बहिः स्फुटेत तदा देवा ज्ञानमित्यनेन ममिभृश
 इषश्च स्फुटेत्याज्याहुतिं जुहुयाद्वा हतिमिश्र ॥ ततस्त्रुभमनलक्षिपेत् ॥
 मंत्रौ च ॥ देवां जनमग्न्यज्ञं सस्यमाशीरवर्धतां ॥ नतिर्घृतेन मुंचतु यज्ञो यज्ञ
 पतिं महसमयते यस्वाहा ॥ सुवनपतये स्वाहा ॥ मृतानां पतये स्वाहा ॥ यज्ञस्य
 वा प्रययो नम्यामिमया प्रतिमया ॥ इत्यश्वं स्फुटं प्रथमां अनुद्यनिमिचया नि
 मनुयश्च पूर्वः ॥ समानं यो निमनु संचरंतं इषं जुहोमि पुनस्तदा होवाः ॥ अ

११४

त

त्रकारिका॥ आहुतिर्हयमाना तु बहिस्त्वं देते वेयदा॥ देवां जनमग्नये ते रश्मिनेना
 भिमंभ्यतो॥ इति श्रुत्वा हतिं हुत्वा प्रक्षिपेदनेलेपुनः॥ देवां जनेति सर्वत्र स्फुटं त्वं
 भिमंभ्यधविः॥ होतव्या ज्योतिस्तत्र व्याहृत्योऽख्यः समुच्चयात्॥ यागात्प्रागग
 न्वाधानानिर्वापादिषु जातो देवता व्युत्क्रमा यदा ज्ञातस्तदा व्याहृतिमिहुत्वा वि
 हिते देवतां यजेत॥ यागादूर्ध्वं देवता व्युत्क्रमे ज्ञाने तु व्याहृतिमिहुत्वा तं यागेना
 वर्तयेत्॥ यदा त्वं प्रकृतो कोविदेवतां यजेत तदा व्याहृतिमिहुत्वा प्रकृते देवतां य
 यागमावर्तयेत्॥ अत्रकारिका॥ प्राग्यागाद् व्युत्क्रमे ज्ञाते इदं कृत्वा यजेतदा॥
 अविज्ञौ विपर्ययो विहितो देवतां स्मरन्॥ इष्टवांस्तत उर्ध्वं तु व्युत्क्रमावगमे
 सति॥ प्रायश्चित्तं मिदं कृत्वा यागं नावर्तयेत्तदा॥ यदा त्वं विहितो कोविदेवता
 मिष्टवांस्तदा॥ प्रायश्चित्तं मिदं कृत्वा यागं नावर्तयेत्तदा॥ इदं व्याहृतिहोमा

राम

११४

ख्यं॥ अन्यान्यपि प्रायश्चित्तानि॥ कारिकायां॥ पवित्रं यदि नश्ये चेत्स्यात्पवित्रव
 ते चरुः॥ यदा हरपक्वं स्यात्तेनैव हविषा यजेत॥ चतुःशरावमात्रं तु पंचेद्वीहिमि
 शोदनं॥ भोजयेत्तेन चात्रेन चतुरो ब्राह्मणानथ॥ बहुदग्धमदग्धं वा किंचिद
 वयदा हविः॥ शिष्टेनेष्ट्वा पुनर्यागः स्यादोरभ्यादितस्तदा॥ कृत्सेदग्धं यदा त
 स्यात्पुनरुत्सादयेधविः॥ स एव यागः कर्तव्यः पुनर्यागस्तनेष्यति॥ मध्या
 त्पूर्वाधो तोष्टं यदि तुष्टं हविर्भवेत्॥ तस्यैव हविषो वधे मध्यात्पूर्वाधो तः
 पुनः॥ इध्माधाने कृते दुष्टं प्रधानं हे विरज्वेत्॥ तस्मान्नेजुह्यादा ज्यं म
 दुष्टं च नु हो सथ॥ एवं समाप्य यदुष्टं दत्तं दधु प्रक्षिपेत्पुनः॥ अन्वाधा
 नादिको यागः पुनः कर्तव्य एव तु॥ प्रागिध्माधानतो दुष्टं प्रधानं हविषि
 च॥ तधुविः पुनरुत्साद्य पूर्ववत्तत्समापयेत्॥ अंगानां च धविर्दुष्टं तद

सुप्रक्षिपेत्पुनः॥ स्विष्टकृधविषोदेषः॥ आज्येनैव समापयेत्॥ प्रयुतैस्तन
 खैः केशैः कीटैर्वामध्यसेवितमिः॥ वसासकशुक्रमज्जास्त्रिमूत्रविटस्त्वद
 दुषकैः॥ श्लेष्माद्यैरपि बीभत्सैर्दुष्टानि स्युः॥ हवीं पिचेत्॥ मित्रानि चैव सिका
 निदुष्टानि स्युः क्षिपेज्जले॥ सुकैर्द्विघेतैर्गन्धानामाहृत्य तुर्याह धविः॥ वा
 नस्पृश्यानि मित्रानि प्राग्दंडान्यनलक्षिपेत्॥ अन्यच्च शुचिसंबन्धं मृन्मयं
 मित्रमेव वा॥ अमिर्मितुमंत्रेण प्रक्षिपेदवतज्जले॥ मंत्रः॥ अमिर्मिमगा
 आसामातामातरमप्यगातु॥ अयास्मपुत्रैः यशुमिर्यो नो द्वेष्टि समभिपद्य
 तामिति॥ संसृष्टेयस्य गृह्याग्निरन्यगृह्याग्निनादि॥ चरुर्विविचये कार्ययद्वापू
 ण्डितुमिवेत्॥ अग्निगुणमिवेदेषु विविचियादिकौ गुणः॥ चरुः शमायकर्तव्यो
 गृहदाहेषु वैभवेत्॥ शवाग्निना तु संसर्गे कुर्वति शुचये चरुं॥ पचनाशेस्तु सं

राम

११५

सर्गसंवर्गयचरुमिवेत्॥ वैद्युतेन तु संसर्गे कुर्यादप्सु मते चरुं॥ प्रायश्चित्तचरु
 स्त्रानेवापूर्णाहुतिरिष्यते॥ पर्वण्योत्थाश्रयो तेन कुर्याद्भूतमते चरुं॥ पर्वणि ब्र
 ह्मलोपेतु कुर्याद्भूतपते चरुं॥ समानं तंत्रं कुर्वति पार्वणि न तु कर्मणा॥ अकृता य
 योऽप्रायात्र वात्रयस्तु वैततः॥ वैश्वानराय कर्तव्यः चरुपूर्णाहुतिस्तु वा॥ द्वि
 षद्वेत्तदा मते तत्राप्येष चरुमिवेत्॥ कपालनाशेषे षस्या ते श्रवणा कर्मनामनि
 कपालं तद्वैदित्वा प्रागेव श्रवणाद्यदि॥ तदा तंत्रोक्तमंत्रेण कपालसंदधाय यथा
 अभिप्रोद्यमदस्याभ्यामपुनस्तस्मिन् प्रक्षिपेदथ॥ तच्च दशुचिसंबन्धमाप्यामवक्षि
 पेज्जले॥ मिथ्यद्यदि पुरोलाश उद्दृष्टव्यवायदि॥ किमुपतसि मंत्रेण बहिषेत्
 निधाय तु॥ अभिमंत्रयते तंतुमाहिंसीरिति मंत्रतः॥ श्रयते मृतशब्दश्च यजमा
 ने तु जीवति॥ अग्नये सुराभि मते चरुः पूर्णाहुतिस्तु वा॥ अथ यस्य वधूर्गो वा

जनयेच्चैद्यमौततः॥ समस्तं च श्रुत्वा सूर्याभिहुतिमयापि वा॥ समानुद-
 समिन्नाशेषपुनराधेयमिव्यते॥ श्रौतोक्तमविरोधन्यन्मृग्यतुशतशस्तिदं
 प्रायश्चित्तं विशेषस्य यत्र नो को भवेद्विधिः॥ होतव्याज्याहुतिस्तत्र भूभुवस्व
 रिति हुतुं॥ निमित्तानंतरं सर्वं प्रायश्चित्तं भवेद्विदुः॥ प्रागेवात्मघते दोषो आ-
 ज्यं संस्कारतो यदि॥ प्रायश्चित्तं भवेदाज्यं संस्कारानंतरं तदा॥ युक्ते मादे-
 वतानंतु संकल्प्यादौ भवेद्यदि॥ मंत्राणां युक्ते मस्तद्धो मादौ भुतु भवेद्य-
 दि॥ मध्यासुर्वाधातश्चेति युक्ते मास्य भवेद्यदि॥ द्वयोः युक्ते मस्य द्वे-
 तथापि निर्वापेणादिषु॥ यद्देवोक्तं वा ब्रह्माजुह्यात्तु सुवाहुतिं॥ यन्म-
 र्भ्यं स्वर्गहेद्व्यहोमकैर्देवैर्ददाति तत्॥ यजमानस्तजुह्यात्तु ब्रह्माभावे सु-
 वाहुतिं॥ कस्मैचिद्ब्राह्मणायस्मिन्नपक्षेद्व्यं ददाति तत्॥ होतव्यैकाहुति

राम

११६

आत्रव्याहृत्यारव्यैः समुच्चयात्॥ सर्वत्रैवं प्रायश्चित्तं नृपं जपहोमं वा ब्रह्मैव कुर्या-
 त्॥ जुहोति जपतीति प्रायश्चित्ते ब्रह्माणमिति सूत्रे दुक्ते॥ तदभावे तु यजमा-
 नः समानन्यायत्वात्॥ यत्र स्वकाले कर्माकरणनिमित्तं प्रायश्चित्तमुक्ते॥ तस्मि-
 न्प्रायश्चित्ते कृतेऽनीतं कर्म कार्यं न वति मृतभेदः॥ तदुक्तं कारिकायां॥ प्रा-
 यश्चित्ते कृते पश्चादतीतमपि कर्म वे॥ कार्यमित्येक आचार्यनित्येन तु विप-
 र्यितः॥ कर्म समाप्ति समये अंगलोपे जाते॥ अज्ञाते वांगलोपे प्रजापति प्रा-
 यश्चित्तमाहुः॥ प्रमादात् कुर्वतां कर्म प्रच्येवेता ध्वरेषु यत्॥ स्मरणे देवतदि-
 हृतोः संपूर्णस्यादित श्रुतिरिति एव मन्यान्यपि प्रायश्चित्तानि ग्रंथांतरतोऽ-
 वगंतव्यानि॥ ॥ इति श्रीमद्भारगमेश्वरस्तु॥ प्रयोगरत्ने दृष्टि प्रायश्चित्त-
 त्तोमैतिक प्रायश्चित्तानि॥ ॥ ३१ ॥ ॥ अथ सकल कर्म साधारण परिभाषा

तत्रकारिका॥ आत्यैकद्वयैकहोमेस्याच्चेदज्यपरिग्रहः॥ स्यात्परिस्तरणं तत्रक
 ताकृतमिति स्थितिः॥ नोच्चारयति यत्राज्यपदं कर्मसु सत्रकृतं॥ अनादिष्टा
 ज्यहोमेषु तत्रनित्यापरिस्तरतिः॥ सर्वस्मिन्पाकयज्ञे तु आज्यभागो कृता कृ
 तो॥ सर्वेषु पाकयज्ञेषु भवेद्ब्रह्मा कृता कृतः॥ धनं तस्मिन्नेव ब्रह्मा नित्यश्रुत
 गवे तथा॥ उच्येहोमं क्विन्मोहं क्विन्मंत्रेण सूत्रकृतं॥ नोमयं यत्र तत्रेष्टं
 हवनं नाम धेयतः॥ नैकेकां च नृपशोयं चोलादावाश्रितो यदा॥ तदाग्निं रि
 द्दयत्यैहोतव्या इति स्मृतिरिष्यते॥ पात्रासादन इच्छातः आज्याधि श्रपणा
 दिच॥ सुवादिमार्जनं च धारज्जुं प्रहरणं तथा॥ पूर्णपात्रं भवेन्नित्यं माज्य
 स्यात्पवनं तथा॥ इत्यानादेशा आज्यस्यादनुक्ते साधने सुवः॥ जपानुमत्र
 एमंत्रोपस्थानाभिमतं॥ मंत्रायः कर्मकरणे गृह्यकर्मण्युपांशुषु॥

राम

११७

इदं कार्यमनेनेति न क्वचिदृश्यते विधिः॥ लिङ्गादेव दमर्शत्वं येषां ते मंत्रसंज्ञिताः॥
 मंत्रांते कर्मकर्तव्यं मंत्रस्य करणत्वं॥ कर्मादितौ तु मंत्रस्याप्यावृत्तिर्गृह्यकर्मणि॥
 मंत्रात्कदेवतानां तु तूष्णीमेवाय निर्वपेत्॥ चतुरश्वतुरो मुष्टी श्रावणं च तथा भ
 वत्॥ सहवश्रपयेत्तत्रनास्ति युधरणं तथा॥ आदिष्टमंत्रहोमेषु सर्वत्रैवं प्रतीयता
 मिति॥ कृताकृतं वैकल्पिकं॥ उच्यते गृह्यसूत्रकारः॥ क्विन्मोहोममाह॥ य
 थासावित्रै ब्रह्माण इति क्विन्मंत्रेण हयथाऽअग्नेन य सुपथारय अस्मानि
 ति चूतं स्मृतिरिति॥ यत्र तु न नाम तो न वा मंत्रो होम उच्यते॥ केवलं तस्मिन्
 दिना देवता विधानं॥ यथा प्राजापत्यस्य स्त्राली पाकस्य हुत्वा म्याश्वरवदु
 स्यादो तत्र चतुर्थ्यं तेन देवतानाम्माहोम इत्यर्थः॥ अनेक इति यथा॥ आयाय
 णोश्च युजा कर्मणि यदा श्वयुज्या क्रियाते तत्र तयोरेककालता॥ जपेति जपाद

पुषट् सुयस्मृतीयोमंत्रउक्तस्यलक्षणमेतत् ॥ लिंगादर्थप्रकाशसामर्थ्यात् ॥
 इदमर्थं त्वं तत्कार्यार्थं ॥ न तु मंत्रसामान्यलक्षणमिदं अथापि अतिव्या-
 प्यादिदोषोपपत्तेः ॥ तस्माद्विशेषस्यैव मंत्रस्य लक्षणं ॥ एवं च मंत्रशब्दोऽर्थः
 सामान्यार्थो विशेषार्थश्चेति मगवानुयोज्य दृश्यते कर्मकर्तृरंगं न त्वंच्यते ॥
 दक्षिणस्तत्रविज्ञेयः कर्मणोपारगः करः ॥ यत्रदिग्भिर्मोक्तो जपहोमादि-
 कर्मसु ॥ तिस्रस्तत्रदिशः शस्ता एंद्दी सोम्या पराङ्गिता ॥ अपराजितोऽंशा-
 नी ॥ ओसी ॥ उर्ध्वः प्रक्षोवा नियमो यत्र नोच्यते ॥ तदासीनेन कर्तव्यं न प्रक्षे-
 पनतिष्ठता ॥ तथा ॥ अनोदेशस्वयं कर्तुं सर्वत्र कृत्वा कपुरोहिताः ॥ प्राक्-
 लतासाधनानां प्राक्संस्मृतं च कर्मणाम् ॥ तथा ॥ अविज्ञातस्वरामं प्राः प्र-
 योक्तव्याः प्रयोक्तुम् ॥ एकश्रुत्येव होमेषु विज्ञाताश्च विज्ञाताश्च विकल्पतः ॥

राम

११८

यस्मिन्मंत्रेन पठितः स्वाहाकारो भवेद्यदि ॥ स्वहांतेन प्रयोक्तव्यो होम-
 पुप्रणवादिः ॥ यत्र स्वास्यस्य चंशद्वातत्रैवं होम इष्यते ॥ नृगंतं तत्र
 होतव्यं स्वाहाकारं पठेत्ततः ॥ जानीयस्व स्य चंमंत्रं तदनुपदेशतः ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः ॥ इति तिस्रो व्याहृत्यो जपेत् ॥ अग्निश्च होमेति सुप्तिश्च
 तुर्यास्यासमाहितः ॥ अथ प्रयोगमंत्राणां षड्विधं लक्षणं स्मृतं ॥ जपा-
 नुमंत्राणां यायानां मिमंत्रस्तथैव च ॥ उपरुक्ता कर्मकरणेषु उपोषु प्रयो-
 गतः ॥ जपमुच्चारणं विद्यात्तु मयार्थमपि दद्वेत् ॥ अर्थतः कार्यलाभ-
 श्चदर्थ एव क्रतो भवेत् ॥ मंत्रमुच्चारयन्नेव मंत्रार्थं तेन संस्मरेत् ॥ शो-
 षणं तन्मना भूत्वा स्यादेतदनुमंत्रणं ॥ एतदेवाभितं त्रस्य लक्षणं च

स्थाणधिकं॥ अदिः संस्पर्शनाधिक्याते देवा व्यायनं स्मृतं॥ उपरस्त्वनंत
 देवस्यास्य एतिस्त्वन संयुतं॥ बाह्यं कर्म यदेतेषु कर्म काले क्रियेति यत्
 कर्मणः करणं तस्य विहितार्थप्रकाशनां॥ मंत्रेण कृत्वा मंत्रांते क्रियते कर्म
 पुत्रा तथा॥ प्राजापत्यमुपांशुस्या मध्यं सावित्रमेव च॥ कृताकृतं ब्रह्म
 वरणं ब्रह्मा नाज्यस्य संस्कृतिः॥ संमार्गस्य वदयोश्च आज्यसागौ परितु
 तिः॥ ब्रह्मीणामवद्यातश्च तंडुलेषु कृताकृतः॥ इवीभूतद्युतस्यापि विलाप
 नविधिस्तथेति॥ अत्र विहितं कर्म पवित्रपाणि कुर्वति॥ यदा ह हारितः॥
 जपहोमहराद्येते असुरादिव्यपूषिणः॥ पवित्रं कृत्वा विष्णुर्विष्णुः कृतं हस्त
 स्य विद्वंति दिशो दश॥ अग्निः॥ उक्ताभ्यामपि पाणिभ्यां विप्रैर्दर्मपवि

राम

११९

त्रके॥ धारणीये प्रयत्नेन ब्रह्म धिग्रं धिसमन्विते॥ ब्रह्म ग्रंथिलक्षणं॥ गरुड
 पुराणे॥ अस्तन्यो वैष्णवो मार्गो ब्रह्म ग्रंथि विमिश्रितः॥ सत्संदक्षिण
 कस्य पवित्रमधिधीयते॥ तद्ब्रह्म ग्रंथिमस्रोक्तं पवित्रं वेदवेदिभिः॥ पवित्र
 कर्तुरग्निमुख प्रवेशो ब्रह्म मार्गतिः॥ पवित्रदर्भ संख्या च तत्रैव॥ सप्तभिः कु
 शपिंजलेः कुर्याद्ब्रह्म पवित्रं॥ पंचभिः श्रवियस्यैव चतुर्भिस्तथा विदेः॥
 द्वाभ्यां शुद्धस्त्विति तं मितं रांतयैव च॥ माकां डेयस्तु॥ चतुर्भिर्दर्भपिंजले
 ब्राह्मणस्य पवित्रं॥ एकैकन्यूनं मुष्टिष्ठं वर्णयथाक्रमे॥ सर्वेषां वासवे
 द्वाभ्यां पवित्रं॥ ग्रंथितं न वा॥ त्रिभिस्तु शांतिके कार्ये पौष्टिकं पंचमिस्तथा॥
 चतुर्भिर्गमि चारव्यं कुर्वन्कुर्यात्पवित्रं॥ हेमपवित्रं विशिष्य प्रशस्तमुक्तं
 हेमाद्रौ॥ अन्यानि च पवित्राणि कुशदूर्वात्मका विव॥ हेमात्मकपवित्रस्य ह्ये

कां नार्हति वै कला मिति ॥ इव्यमेनाहुतिप्रमाणमेतत्तु ॥ सिधांतशेखरे
 कर्षप्रमाणमाज्यस्यामधुक्षीरचतसमं ॥ तंडुलानां शुक्तिमात्रं पायसं प्रसृतं
 समं ॥ कर्षमात्राणि मध्याणि लाजा मुष्टिमतामताः ॥ अन्नं ग्राससमं ग्राह्यं
 शाकं ग्रासारधमात्रकं ॥ मूलानां तु त्रिभागस्यात्कंदानामष्टमांशकः ॥ इक्षुः
 पर्वप्रमाणं स्यादंगुलं द्वितयं लताः ॥ प्रादेशमात्राः समिधे ब्रीह्यां मेज
 १ समाः ॥ तिलसं तु कणादीनां मृगीमुप्रमाणतः ॥ पत्रपुष्पफलानां तु स्व
 मानाहुतिरिष्यते ॥ त्वदश्रीखंडकस्तूरीकुंकुमागरुक्कंदमाः ॥ हरिमंथस
 माः प्राक्ताः गुग्गुलुर्वदरीसमः ॥ आहुतीनामिदं मानं कथितं वेदवादिभिः ॥
 इति ॥ हरिमंथश्चणकः ॥ मृगीमुद्रालक्षणमुक्तं ॥ तत्रैव स्यान्निमुद्रामृगीमु
 द्रालेखे स मुक्कफलप्रदेति ॥ अरणिजन्मादेरमेरुतमादित्वमुक्तं ॥ तत्र

राम

१२०

वउतमो अरणिजन्माग्निर्मध्यमे ॥ सूर्यकांतजः ॥ उतमः श्रोत्रियागार
 न्मध्यमः स्वर्गहादिजः ॥ एतमग्निं ताम्रसौवर्णरजतादिपात्राभ्यां प्र
 णयेत् ॥ तथा चोत्रिः ॥ पात्रांतरेणापि हिते ताम्रपात्रादिके शुभे ॥ अ
 ग्निप्रणनमं कुर्याच्छरवि स दृशयिवा ॥ आपस्तंबः ॥ नाप्रोक्षितमिध
 नमग्रावादध्यात् ॥ बहिरर्थकुशाभावे प्रतिनिधयः ॥ स्मृसर्पसारे ॥ बहि
 काशमयं ग्राह्यं न लक्ष्यते कुशायदि ॥ शरोर्वचमूतवाश्चैव बालमुज्जुनेक्ष
 वः ॥ सुगंधितेर्जुनादारद्वीक्षीरदुमा अपि ॥ यद्वा सर्वतृणभ्यो पिशुस्वर्वादि
 र्यथेप्सितं ॥ शुष्कमूलं दृष्ट्वा मूलं दुर्गंधितृणवर्जितं ॥ शातातपः ॥ समित्कु
 शफलादीनि ब्राह्मणस्वयमाहरेत् ॥ शृङ्गानीतैः क्रियः ॥ कृतिः कर्म कुर्वन् यज
 त्वधः ॥ विष्णुः दर्शश्चावणमासस्य समं नोत्पाटिताः कुशाः ॥ आयातया मा

लोके पाणि योज्याः सर्वकर्मसु ॥ वर्षमिति शेषः ॥ कुशात्पाटनमंत्रमाह ॥ कश्यपः शु
 बौदेशविभूत्वा छित्वा पूर्वोत्तरा मुखे ॥ ओंकारेणैव मंत्रेण कुशान् स्पृष्ट्वा द्विजोत्त
 मः ॥ विरिंविनासहोत्तयन्नपरमेष्ठिभनसर्गजः ॥ नुदपापा नि सर्वाणि दर्भस्वस्तिकरो
 मम ॥ इमं मंत्रं समुच्चार्य ततः पूर्वोत्तरा मुखे ॥ हुंफटकारेण दर्भोक्तं स ह्यस्त्रिंवास
 मुधरेत् ॥ हारितः ॥ अस्त्रिंशान्यान्वित्रांश्च समूलान् कोमलं शुभान् ॥ पितृदेव
 द्विजोर्ध्वं हि समादद्यात् कुशान् द्विजः ॥ रश्मिश्चानाह ॥ मरीचिपालाशः खादितः
 श्वस्यः उशमीव टउदुंबरः ॥ आपामार्गं कर्तुं ध्यात्वा ॥ मासेन सस्यमावास्यातस्यां
 दर्भं च मोमः ॥ अयातयामा लोदमानि योज्यास्तुः पुनः पुनः ॥ गोभिलः ॥ कुशम्
 लोत्तितो ब्रह्मा कुशमध्ये जनार्दनः ॥ कुशाग्रं शंकरं विंशत्यो देवा व्यवस्थिताः ॥
 हारितः ॥ चित्तो दर्भाः पश्चिदर्भाः ये दर्भा यज्ञभूमिषु ॥ स्तृणा सनपिंडेषु षट्कुशा

राम

१२१

न्यपरिवर्जयेत् ॥ ब्रह्मज्ञेषु ये दर्भा ये दर्भाः पितृतर्पणे ॥ हतामूत्रपुरीषाभ्यां तेषां
 त्यागो विधीयते ॥ मार्कंडेयः ॥ कुशपाणि सदा निष्ठब्रह्मणो दर्भवर्जितः ॥ स
 नित्यं हेति पापा निमूलाराशीमिवानलः ॥ कुशाश्चैत्यपरं विदुः ॥ दश द्वादश वा
 गुल्यः समाः पंचदश स्मृताः ॥ नात्वे गुष्टाः सत्त्वश्च सा द्वादश होतृमाः ॥ ब्रह्म
 पुराणेषु ॥ शमी पलाशश्च गोधूश्चैव कर्कटो द्रुवाः ॥ अश्वत्था दुंदुवो बिल्वः च
 दनः सरलस्तथा ॥ सालश्च देवदारुश्च खदिरश्चैव यज्ञायाः ॥ दक्षिणां शिवि
 षडतो महाभारते ॥ वेदोपा निषदे चैव सर्वकर्मसु दक्षिणा ॥ सर्वानुप्रवा
 दिष्टा भूमिर्गोशकं च न ॥ वेजयाप ॥ शिवेन चोद्वेयस्मात्तस्मात्तस्यित
 वल्लभा ॥ अमंगलं तद्यत्नेन देवकार्येषु वर्जितं ॥ अन्यच्च ॥ यज्ञोपवीतं द्वेधा
 यज्ञोत्तस्मार्तकर्मणि ॥ तृतीयमुत्तरायार्थं वस्त्राभावे तद्विद्यते ॥ दसदापवी

तिनामा व्यसदा बध्निष्वेन च॥ विशिखो व्यपवीतश्च यत्करोति न तच्छतमिति॥
 अत्र पूर्वाधनसदाशुद्धवशां सुसुपायता॥ उत्तरार्धेन विपर्यायं निंदाद्वारेण साशि
 खा॥ सोपवीताभ्यां कर्तव्यं कर्म ति कार्त्तनात्कर्मार्थता॥ एवं च कर्मकाले शिखा
 बंधोपवीताभावे कर्ममलोपनिमित्तं पुरुषार्थलोपनिमित्तं चेष्टायश्चित्तं ह
 यं भवति॥ दर्शपूर्णमासयोः शिवानृतवदने॥ कर्मणि बहिस्तु पुरुषार्थलोपनि
 मित्तमेकमेवेति विवेकः॥ संग्रहे॥ प्रभुः प्रथमकल्पस्य योऽनु कल्पेन वत्तते॥
 समाप्नोति फलं तस्य परत्रेति श्रुतिस्मृतिः॥ बहुल्यं वा स्वगृह्योक्तं यस्य यत्क
 र्म बोद्धितं॥ तास्य तावति शस्त्रार्थकृते सर्वः कृतो भवेत्॥ कर्मविशेषः अग्नि
 नामानि॥ पावको लौकिको ह्यग्निः प्रथमः संप्रकीर्तितः॥ अग्निस्तु मरुतो ना
 मगर्भाधाने विधीयते॥ ततः पुंसवने ज्ञेयपावमान्यस्तथैव च॥ सीमंते मं

राम

१२२

गलो नाम प्रबलो जातकर्मणि॥ नास्ति वै पार्थिवोऽस्मिः प्राशने तु शुचिः स्मृतिः॥
 सभ्यो नाम सवलितुव्रता देशसमुद्रवः॥ गोदाने सूर्यनामाग्निर्विवाहयोजको
 मतः॥ आवसथ्यद्विजो ज्ञेयो वैश्वदेव तु नुक्मकः॥ प्रायश्चित्तविटश्चैव पाकय
 यषु पावकः॥ देवानां हव्यवाहश्च पितॄणां कव्यवाहनः॥ शान्तिके वरदः प्राक्तापो
 हि केवलवर्धनः॥ पूर्णहुत्या निलो नाम क्रोधोऽग्निश्चाभिचारिकः॥ वश्यार्थका
 मदो नाम वनदा हेतुदूषकः॥ कुक्षौ तु जातरो ज्ञेयः कव्यादो मृतदाहने॥ व
 वल्लिनामालक्ष्यो कोटिहोमे हुताशनः॥ समुद्रवातवाह्यग्निः क्षये संवर्तक
 स्तथा॥ ब्रह्मा वै गार्हपत्यश्च ईश्वरो दक्षिणस्तथा॥ विष्णुर्वाहनीयस्तथा
 अग्निर्होत्रयोऽग्नयः॥ जले वमग्निनामानि गृह्यकर्मसमाप्नोतु॥ स्मृत्यर्थसा
 रा॥ बहुशुक्लं धनेनाग्नौ सुसमिधे विधूमके॥ सांगारले लिहाने च होतव्यं नान्य

थाकचित्। सुवः सुमादिप्रकृतिवृक्षाः स्मृत्यर्थसारे। जूहपालाशुपमदाश्वत्था
 वेकं कृती ध्रुवा। यद्वा सर्वस्वः कार्याः एतेषामन्यवृक्षजाः। शमीमया सुवः का
 र्याः सर्वावोभूतवृक्षाः। तदभावे यथा लोभमन्ययजेयवृक्षजाः। खादिरेतस्सु
 वः कार्यः शम्पाशशित्रमेक्षणः। खादिरोमुसलः कार्यः पालाशस्यादुखलः। य
 द्वाभौ वारुणौ कार्यौ तदभावेन्यवृक्षजाः। मुख्याभावेतुरदृशद्वयं प्रतिनिधी
 यते। यावद्यावत्सुसदृशं तत्तदेव हि गृह्यते। संग्रहे। प्रशस्तौ पूर्णपात्रार्थोदा
 रुकां समयोमरे। खादिरेण सुवः कार्यः पालाशेन जुहुर्मवेतु। त्वम्प्रदेशवि
 लोस्यातां मन्ये वायसि यैर्दुमैः। तदभावे पलाशस्य पूर्णभ्यां हयते हविः। प
 लाशपूर्णभावे तु पूर्णैर्विष्यलोद्भूतैः पूर्णपत्रमध्यमं। मध्यमेन पूर्णेन जुहो
 तीति श्रुतेः। चमसंवापणीतायाः कांस्यपात्रमया पिबा। घटनाप्रकारः संग्रहे।

गम

१२३

आयामपंचधा कृत्वा द्विभागं पात्रमुच्यते। त्रिभागं दंडमित्याहुर्तदा हायामल
 क्षणं। पात्रायामोर्धतः पात्रविस्तारश्चतुर्धतः। ग्रीवाविस्तारस्तथा स्याधा
 द्विलस्योच्छ्रायद्वयते। विस्तारद्विगुणं पात्रं ग्रीवाविस्तारमर्धतः। अन्यानितु
 लक्षणा निविस्तारमयेन नोक्तानि। तथा। काम्ये प्रतिनिधिर्नास्ति नित्ये नैमि
 त्तिके च सः। काम्यपुपक्रमोऽर्धमन्ये प्रतिनिधिं विदुः। न स्यात्प्रतिनिधिर्मेत्र
 स्वाभिदेवाग्निकर्मसु। सदेशे कालो नास्ति नारणैरग्निरिव सः। नाभाव
 स्य प्रतिनिधिरभावीतरमिष्यते। नापि प्रतिनिधातव्यं निषिध्यवस्तु कुत्रचि
 त्। इत्यादितथा। सकालादुत्तरांशे कालः सर्वस्य कर्मणः। तथा। कुशाद
 र्थादयो मंत्रा ब्रह्मणश्च बह्वैः श्रुताः। तेन निर्माल्यतां यांति विनियोग्याः पु
 नः पुनः। कुशाः षड् सुतु निर्माल्या दद्याद्या अभिवारके। मंत्रास्तत्र वश्य

दार्थब्रह्मणः प्रेतमोजिनः ॥ षट्सुतर्पणश्राधासनभोजनमूत्रपूरीषकालधा
 रणेषु ॥ तत्राभिचारिके ॥ कृतं कर्म विहितं कर्म विष्णुवर्पणं कार्यं ॥ तथा च दृढभो
 रदीये ॥ विष्णुवर्पितानि कर्माणि सकलानि भवन्ति हि ॥ अनर्पितानि कर्माणि
 मस्मनि न्यस्त हव्यवतु ॥ नित्यनैमित्तिकं काम्यं यच्चान्यमोक्षसाधनं ॥ वि
 स्मृताः समर्पितं सर्वं सात्त्विकं सफलं भवेत् ॥ गीतायां ॥ यत्करोषियदश्रासि
 यज्जुहोषिददासियतु ॥ यत्तपस्यसि कौतयेत कुरुष्व मदर्थेण ॥ मिति विहित
 मिति विशेषः ॥ इत्यादि ॥ एवमन्या अपि परिभाषा ज्ञेयाः ॥ ॥ ॥ ॥ इति श्री
 ॥ प्रयोगरत्ने परिभाषा प्रकरणं ॥ ॥ ॥ अथ गर्भाधानाद्याः संस्कार उच्यन्ते ॥
 ॥ ॥ ॥ ॥ तत्र प्रथमं गर्भाधानं ॥ गर्भाधानं सादृष्टं सति गर्भाधानं स्थितिपू
 र्वकं कर्तव्यं ॥ शान्तिकं वक्तुं दुष्टकालाद्युच्यते ॥ प्रथमं गर्भाधानं चैत्रयेष्ट

राम

१२४

षाट्मादपदकार्तिकपौषाशुभाः ॥ आश्विनो मध्यमः ॥ शेषाः शुभाः ॥ केचिद्देशास्व
 फाल्गुणपूर्वाध्यायोरधमत्वमुक्ते ॥ तिथिषु प्रतिपद्यतुर्थविष्यष्टमीद्वादशी चतुर्दशी
 पौर्णमास्यमावास्या अशुभाः ॥ शेषाः शुभाः ॥ केचित्सप्तम्येकादश्यावशुभे अष्ट
 माद्वादश्याशुभे इत्युक्तं ॥ वारेषु रविमौममंदकारा अशुभाः ॥ अन्ये शुभाः ॥ केचि
 सा माष्यशुभा उक्ते ॥ नक्षत्रेषु भरण्यार्द्रपुष्याश्लेषापूर्वाज्येष्टामूलपूर्वाषाढा
 पूर्वाभाद्रपदा रेवत्याः अशुभाः ॥ वित्रा विशाखा श्रवणा श्विनी मघा स्वाती यामध्य
 माः ॥ अन्यानि शुभानि ॥ केचित् कृत्तिका पुनर्वसु नूराधारेवत्याप्यशुभाः उक्ते ॥
 एवं च तामा मध्यमं ॥ एवमन्यत्रापि ॥ योगेषु व्याघातस्याघानवनोद्भोगं डाति
 गंडयोः षट्षट्शुलस्य पंचदशपरिघपूर्वाध्यायवैद्यतियतीपातश्चैत्रशुभाः ॥
 चित्रमध्यमं ॥ अन्ये शुभाः ॥ करणानि विष्टिं विना सर्वाणि शुभानि अन्यद्गन्धे

विभक्ते आद्यो माग शुभः॥ द्वितीयो मध्यमा॥ तृतीयो दुष्टः॥ एवं रात्रौ॥ सूर्यो दयास्त
मया व शुभो॥ रवि संक्रमण दधो नाडि चतुष्टय मूर्ध्व बाह्य शुभं॥ संक्रांत्वा दग्ध दि
नेषु शुभं॥ रवि चंद्रो पराग योरप्य शुभं॥ संध्या पयुष शावा शौचेषु मर्तुरे मनश्च
तुर्थष्टिम द्वादश रक्षो चंद्र जीर्ण रक्ते नील मलिन हस्त एव सेषु पाणि हितेषु न शुभं॥
संमार्जनी काष्ठ मृत्तूणां मिश्रणं शुभं॥ शुक शत लोह पाषाण शस्त्रादि धातु रिण्यार
ते युक्ते देशे वा शुभं॥ देहली द्वार रथ्या पितृ मातृ गृहेषु शुभं॥ उर्ध्व स्थिता यानि
द्वितायाश्च शुभं॥ पित्रादि सखि स्वभृत्य मिदृष्ट मशमं॥ शय्या दौ शुभं द्रव्यादि ज्ञे
यं॥ दुष्ट मासा दौ प्रथम रजो दर्शने गोल मशुणादि मंगलाचारं न कुर्यात्॥ द्वि
तीये तु शुभे तत्र कुर्यादिति केचित्॥ प्रथम रजो दर्शने द्वितीयं प्रतीक्ष्य तस्मिन्
प्यशुभे विस्तरेण शान्तिं कुर्यादित्यपि केचित्॥ प्रथम एव यथा शक्ति शान्तिं चरे

राम

१२५

दृश्यते॥ अत्रैक स्मिन्नप्यशुभे वक्ष्यमाण शान्तिः कार्या॥ द्वितीय शुभे सन्निपाते तु त
त्सूचित बहु शुभं निरासार्थं वक्ष्यमाण हुति संख्या दिव्य ध्या कार्या यथा शक्ति या
दिज्ञेयं॥ इति शुभाशुभ विचारः॥ अथ शान्ति रच्यते॥ तत्र एवं विनायकं पूज्य गृहाश्च
विविधानतः॥ कर्मणां फल माप्नोति तीया जवल्क्येन कर्म फल सिधा व विघ्नार्थं त्वेन
ग्रह यज्ञस्यानावश्यको क्ते रिह च शौनकेन आर्तवानां तु नागणां शान्तिं वक्ष्यामि॥
शौनके इत्यपक्रम्य ग्रहातिथ्य पुरःसरमिति प्रकरणे क्ते रावश्यं क्ते वादे क्ते देश का
ल कर्तव्यं च विशेष वचना मावेतं त्रेण कर्तव्यं वातु ग्रह मुख पूर्व क प्रयोग उच्यते॥
रजो दर्शनानंतरं पंचमादि दिने चंद्र तारा घातु कूल्ये शुचि देशे सुस्ना तायाप ल्या
युतः पतिः प्राङ्मुख उपविश्य प्राणनाय म्य देश कालौ संकीर्त्य मम पत्न्याः प्रथम
रजो दर्शने अमुक दुष्ट मासादि सूचित सकल रिष्ट निरासनं द्वा रा श्री परमेश्व

रप्रीत्यर्थं सग्रहमरकांशौ न को कांशं तिकरिष्ये इति सकल्यः ॥ गणेशपूजनपूजा
 हवाचनगौर्यादिषोडशमातृकापूजनब्राह्म्यादिसप्तमातृकापूजनेनोद्दिष्टा
 धानि। कृत्वा शांतं दातुं कुटुंबिनं मे तत्र तत्र माचार्यवाह्मणं च जपहोमार्थं
 द्यौचतुरोवाच ॥ त्विजोपि कृत्वा गंधादिना पूजयेत् ॥ ततः आचार्यो गृहे शान
 दशशुचौ महीद्यौरिति मृमिष्ट्वामहीद्यौः पृथिवीचन इमं यजंमिमिष्ट
 तां ॥ पिष्टतां नो मरीमभिः ॥ ओषधयः समिति द्रोणप्रमाणतदक्षिणे तरत
 श्रतये वसुमिंष्ट्वब्रीहिभिर्मध्ये तदक्षिणे तरतश्च स्पृष्टदेशे ओषधयः
 संवदंते सो न सह राजा ॥ यस्मै ह्युपाति ब्राह्मणस्तं राजं च न्यारयामसि ॥ इ
 तिमंत्राद्या राशिचयं कृत्वा तेनैव क्रमेण राशिचयेन वमकलशं मम ग्रंथं
 मत्र येमाकलशे धिति मत्राद्या रक्षापयेत् ॥ आकलशेषु धावति श्येनो व

राम

१२६

मविगाहते ॥ अभिद्रोण कनिकदत्त ॥ एवं सर्वत्र मंत्रावृत्तिः ॥ ततः प्रसुव आपद्रु
 तिनवर्चस्य सृक्तस्य सिंधुक्षिप्रियमेधोजगती ॥ कलशेषूदकपूरणे विनियो
 गः ॥ प्रसुव आपो महिमानमुत्तमं कारुवाचितिसदने विवस्वतः ॥ प्रसप्तसप्त
 त्रिधा हि चक्रमुः प्रसृत्वेरीणमति सिंधुरोजसा ॥ प्रतेरददरुणाय तवेपथसि
 धाय द्वाजां अभ्यद्वरं ॥ मृम्या अधिप्रवगायासि सानुनाय देवामग्रं जगता
 मिरज्यसि ॥ दिवि स्वनाय तते मृम्योपर्यनंतं शुभमुदियति मानुना ॥ अ
 भ्यादिवः प्रस्तनयंति वृष्टयः सिंधुर्यदतिवृष्टमो नरो रुवत् ॥ अभित्वा सिंधोशि
 शुभिन्नमातरो वाश्रा अर्षति पयसे वधुनवः ॥ राजैव युधानयसि त्वमिस्त्रिवोय
 दासामग्रं प्रवतामि क्षसि ॥ इमं मे गंगयमुने सरस्वतिशत्रुदिस्तोमं सचता
 परुषाया ॥ असिभ्र्या मरुद्वधे वितस्तया जीकी येष्टु द्या सुषोमया ॥ त

शामया प्रथमं याते वेसजः सुसर्तुसिरेया श्वेत्या त्या ॥ त्वंसिंधोऽभयागोमतीं
 मुमेहत्वेवासुरयं या मिरीये स ॥ ३ ॥ जीत्येनीरुशतीमहिबापिज्यांसिभो
 तेरजीसि ॥ अदध्यासिंधुरपसामपस्तमाभानचित्रावपुषीवदर्शता ॥ स्वश्चासिं
 धुसुरया सुवासाहिरण्यया सुहृतावाजिनीवती ॥ उर्णावतीयुवतिः सीलमा
 वस्तुताधिवस्ति सुभगामधुष्टं ॥ सुखं रयं युयुजेसिंधुरश्विनं तेन गजं स
 निषदस्मिन्नजौ ॥ महा-स्यमहिमापनस्यते दध्यस्य स्वयं शसो विरश्मिः
 ॥ १ ॥ याः प्रवतरत्यस्य वसिष्ठो नयः शकरी ॥ उदकपूरणे विनियोगः ॥ पाः प्र
 वतो निवत उद्वृत्त उदन्वती रनुदकाश्वयाः ॥ ताः अस्मभ्यं पयसा पिच्यमा
 नाः शिवादेवी रशिपदा भवंतु सर्वानयोः ॥ अशिमिदा भवंतु ॥ एवमग्रे पितृ
 त्रतत्र विनियोज्यः ॥ गंधद्वारमिति त्रिष्विति ॥ गंधं ॥ प्रक्षिप्य ॥ या ओषधी

राम

१२७

रिति सर्वोषधीः ॥ ओषधयः समितियवानुक्षिपेत् ॥ ततो मध्यं कुंभे यवव्रीहि
 माषः तिलप्रियंगुश्यामाकमुडानुक्षिप्वा गायत्र्या उद्वृत्तः कुशः दुर्वारकोत्प
 लचंपकबिस्वल्बविष्णुकांतातुलसीबर्हिषः शंखपुष्पीशतावरीश्वगंधाः
 निर्गुडीरक्तपीतसर्वपत्राया मार्ग ॥ पलाशपत्रसर्जोरकप्रियंगुगोधूमव्रीह
 श्वत्थः दधिदुग्धघृतपत्रपत्रनीलासलसितपीतरक्तकुरंतकगुजावची
 मडकमुस्तारव्यानिह्रात्रिंशदौषधानि सर्वाणि यथासंभावानुक्षिपेत् ॥ त
 तः त्रिषु कलशेषु कांडाकांडादिति दूर्वा ॥ कांडाकांडासुरो हतिपुरुषः
 पुरुषः परि ॥ एवानोदूर्वप्रतनुसहस्रेण शतेन च ॥ अश्वत्थे व इति पंचपल्लवात् ॥
 अश्वत्थे व इति अस्या शर्वणो ओषधयो नुष्टुपू ॥ अश्वत्थे वो निषदनं पण्वि
 वसतिष्ठता ॥ गोमाजइल्लिलासयसुनवथपूरुषः ॥ मगजाश्वत्थानरया

१२८

सुवाति

वाल्मीकसंगमदृग्गोष्ठस्त्रामदः॥ स्यानाष्टथिवीतिदिस्वास्यानाष्टथिविमेधा
तिथिर्मिर्गायत्री॥ स्यानाष्टथिविस्मवानृशरानिवेशनीभयछानःशर्मस
प्रथः॥ यस्मिन्लिनीरितिपूगीफलानि॥ यस्मिन्लिनीरितिस्याथर्वणोभिषकुमोधयो
नुष्टपु॥ याःफलिनार्या॥ त्वंहसः॥ सहिरन्तानीतिकनककुलीशनीलपद्मराग
मोक्तिकानिपंचरत्नानि॥ सहिरन्तानीत्यस्यावाश्वःसवितागायत्री॥
सहिरन्तानीनिदाशुर्वेसवितामगः॥ तंभागावित्रमीमहे॥ हिरंण्यरूपइतिहिरं
ण्यंक्षिपेत्॥ हिरंण्यरूपइत्यस्यगत्समदोषांभपादेवतात्रिष्टपु॥ हिरंण्यरूपः
सहिरण्यसंदृग्गपांनपात्सदुहिरंण्यवर्णः॥ हिरंण्ययात्युरियौनेनिषद्याहि
रण्यदाददत्यंनमस्मै॥ युवासुवासइतिसूत्रेणवाससाचकलशकंठानवष्टुपि
त्वा॥ युवासुवासाइत्यस्यविश्वामित्रोयूपस्त्रिष्टपु॥ युवासुवासाःपरिवीतऽआ

१२८

गात्सुत्रेयान्भवतिजायमानः॥ तंधीरासःकवयउंनयंतिस्वध्याभूमनसादेव
यंतः॥ गंधाक्षतपुष्पमाल्यादिभिःकलशानुपूजयेत्॥ ततःकलशत्रयोपरितेने
वक्रमेणसौवर्णरजतकांस्यमयंताम्रमयंवेणवेमृयंवायवादिपूरितपात्रत्रयं
पूर्णदर्वीतिनिधाय॥ पूर्णदर्विपूरापत॥ शतक्रतो॥ तदुपरिश्चेतवस्त्रत्रयंन्यस्य
तत्रचंदनादिनाष्टदलानिकुर्यात्॥ तत्रमध्यमे॥ गायत्र्याविश्वामित्रोमुवनेश्व
रीगायत्री॥ मुवनेश्वर्यावाहनादोविनियोगः॥ तत्सवितुर्वरेण्यमगोदेवस्यधी
महिधियोयोनःप्रबोदयात्॥ मुवनेश्वरीमावाहया॥ मीतियथाशक्तिसुवर्णनिर्मि
तांमुवनेश्वरीप्रतिमामग्न्युत्तारणपूर्वस्त्रापयेत्॥ तदक्षिणकुंभोपरिवस्त्रेडंडाह
षाकपिरिंद्वाणपंक्तिः॥ इंडाणवाहनादोविनियोगः॥ इंडाणीमासुनारिषु
भगामहमश्रवं॥ नद्यस्याऽअपस्वनजरसामरतेपतिर्विश्वस्मादिद्रुतारः॥

इन्द्राणीमावाहयामितिथैव सौर्णमिन्द्राणीप्रतिमांसंस्त्राप्योत्तरकुलशोपरिइंद्रवा
 विश्वामिन्द्रागायत्री॥ इन्द्रावाहनेविनियोगः॥ इंद्रवाहवसंवेयसुतेसामेहवा
 महे॥ सपाहिमध्वोऽध्वसः॥ इंद्रमावाहयामीतिसेवर्णमिन्द्रप्रतिमांसंस्त्राप्ये
 त्॥ ततउक्तंमंत्रैरुक्तंमेणदेवत्रयस्यकांडानुसमयेनषोडशोपचारपूजांकुर्यात्॥
 ततोमध्यंमेआवायेष्टिसंस्त्रमष्टशतंवागायत्रीजप्त्वाश्रीसूक्तंजपेत्॥ तद्यथा॥
 तत्सवितुर्विश्वामित्रः सवितागायत्री॥ जपेविनियोगः॥ तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेव
 स्यधीमहि॥ धियो यो नः प्रचोदयात्॥ हिरण्यवर्णमितिपंचदशचस्यसूक्तस्यकंद
 मानंदचिकीर्तंदिगसुतांरूपयः॥ श्रीदेवता॥ आद्यास्ति सौनुष्टमस्तनएकाप्रस्ता
 रपंक्तिस्तो द्विष्टमोतताद्वावनुष्टमोत्याप्रस्तारपक्तिः॥ जपेविनियोगः॥ हिर १२०
 ण्यवर्णहरिणीसुवर्णरजतस्वर्जो॥ चंद्रोहिरण्यमीलक्ष्मीजातवेदोममावहा॥ वो
 मआवहजातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनी॥ यस्यांहिरण्यंविदेयंगमश्चपुरुषानहं॥

अश्वपूणंरथमद्यां हस्तिनादप्रमोधिनीं॥ श्रियं देवीमुपहूये श्रीमदीदेवीर्जुपातां॥
 कांसोस्मितांहिरण्यप्राकारामार्द्रज्वलंतीतृप्तांतर्पयंती॥ पद्मेस्थितांपद्मवर्णामि
 मिहोपहूये श्रियं॥ चंद्रांप्रभासां यशसाज्वलेतीश्रियंलोके देवजुष्टामुदारां॥ तां
 पद्मनेमीशरणमहं प्रपद्ये लक्ष्मीर्मनश्च तां तां वृणा आदि सवर्णैतपसोधि
 जातोचनस्यतिस्तवेष्टोद्यविल्वः॥ तस्यपूलो नितसोपे नुदं तु मायां त राया
 श्वबाद्या लक्ष्मीः॥ उपेतुमां देवसखः कीर्तिश्चमणिना सह॥ प्रातर्भूतोऽस्मर
 ष्टस्मि कीर्तिमधिंददातु मे॥ क्षुप्तिपासामलोज्येष्टा लक्ष्मीर्नाशयोम्यहं॥
 अमृतिमसमृद्धिं चैसर्वानिर्णुद मे गृहात्॥ गंधद्वारांदुराधर्षानित्यपुष्टां करोषि
 णी॥ ईश्वरी सर्वभूतानां तामिहोपंद्यये श्रियं॥ मनसः काममाकृतिवाचसं स
 मशीमहि॥ पशून्पुमान्यस्यमयि श्रियतां यशः॥ कंदमेनेप्रजाभूता
 मयि संमम कंदमा॥ श्रियं वासयमेकुले मातरं पद्ममालिनी॥ आपस्वजेतु

स्तिग्धा विचक्रीतुव समगृहे ॥ निज देवी मातरं प्रियं रासय मेकुले ॥ आर्द्रा पुष्करिणीं पु
 ष्ठा सुवर्णाहममालिनी ॥ सूर्या हिरण्मयी लक्ष्मी जात वेदो ममावह ॥ आर्द्रयः करिणी
 यष्टोपिंगलोपपन्नमालिनी ॥ चंद्रो हिरण्मयी लक्ष्मी जात वेदो ममावह ॥ तां मऽआव
 ह जात वेदो लक्ष्मी मनप गामिनी ॥ यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दाश्वोश्वा निवेदयं पुरु
 रुषानहं ॥ ततः ॥ एकैरुदक्षिणकुंभे रुद्रसूक्तानि जपेत् ॥ यथा ॥ रुद्रा येति नव
 चस्य सूक्तस्य घोरः कण्वो रुद्र गायत्री ॥ जपे विनियोगः ॥ रुद्रा य प्रचेत समी लुष्ट
 मायत व्यसा ॥ वोचमश्रंतमं हृदे ॥ ॥ आभूषंतीः सोमवेदः ॥ इमारुद्रायितवसऽइ
 त्यकादशर्चस्य कुसोरुद्राद्यानवमा जगत्स्योत्पदे अनुष्टुभो ॥ जपे विनियोगः ॥ इमारुद्रा
 यतेव सकपदिने शयद्दीराय प्रभारामहमतीः ॥ ॥ तन्नो मित्रो वरुणो मामहंताम
 दिक्षिंसिंधुः पृथिवी उत्तमोः ॥ ११ ॥ आतेपितरिति पंचदशर्चस्य सूक्तस्य गृह्यसमदी

रुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ जपे विनियोगः ॥ आतेपितरमरुतां सुममेतुमानः सूर्यस्य संहशो युयोथाः ॥ ॥
 हवनश्च नारुद्रहो धिहृद्दमविदये सुवीराः ॥ १५ ॥ इमारुद्राय स्थिरधन्व नतिरे
 चतसृणां वसिष्ठो रुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ जपे विनियोगः ॥ इमारुद्राय स्थिरधन्वने
 गिरः शिप्रपवेदे वायस्वधा ब्रह्म ॥ यूयं यातस्वस्त्रिभिः सदानः ॥ ४ ॥ आवागता नं वामदे
 वारुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ जपे विनियोगः ॥ आवागता नमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययजं रादस्यो ॥
 अग्निपुरातो नयितो रविना धिरण्यरूपमवसेक एध्वं ॥ १ ॥ तमुष्टुहिभो मोत्रिरुद्र
 स्त्रिष्टुप् ॥ जपे विनियोगः ॥ तमुष्टुहियः स्त्रिष्टुः सुधन्वा यो विश्वस्य शयति मेषतस्य प्रश्ना
 महे सोमनसायरुद्रं नमो भिर्देवमसुरंदुवस्य ॥ १ ॥ सुवनस्य पितरं रुद्रिश्वा रुद्रस्त्रि
 ष्टुप् ॥ जपे विनियोगः ॥ सुवनस्य पितरं गीर्षिरा मीरुद्रं दिवावर्धयारुद्रमको ॥ हृतं म
 धमजरं सुषुम्नमध्वं वेमकविनेषितासः ॥ १ ॥ अंबकवमिष्टो रुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ जपे
 अंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ॥ उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्यो मुक्षीय मामृतात् ॥

अथान्यत्रस्त्रिगुतरकुंभे एकदिशवृत्तिभिः रुद्रं जपेत् ॥ तत्रादौ न्यासुत्वा ॥ तस्यादीनस्मरेत् ॥
 यथा ॥ नमो कानां प्रथमानुवाके आद्यायाः कश्यपः द्वितीया आत्रेयः तृतीया कश्यपः ततो
 द्वितीया तमस्तत एकस्याः कएवस्ततो द्वयोर्मस्तुत्वास्तत एकस्या भगवानस्ततस्तिष्ठेणं नारद
 स्ततस्तिष्ठेणं भगवान् ॥ द्वितीया अनुवाकस्य मंडुकः तृतीया अनुवाकस्य भगवान् चतुर्थी
 अनुवाकस्य दुर्वासाः पंचम षष्ठानुवाकयो भगवान् ॥ सप्तानुवाकस्य हेमकोशोऽष्टमानु
 वाकस्य नवमो अनुवाके च नमो चरति यावत् भगवानवशिष्टस्याग्निः दशमानुवाके प्रथ
 मस्य पुलहो द्वितीयस्य स्कंदस्ततो द्वयोर्मंडिव्यस्तत एकस्य देवराट् तत एकस्य भगवान्
 तत एकस्या त्रिस्तत एकस्य वैत्याघ्नत एकस्य भगवान् स्तत एकस्य वैराजस्तत एकस्य
 पुलहस्तत एकस्य नारदस्तत एकदिशानुवाके आद्यानां चतुर्णां दुर्वासास्तत आत्मा
 शिदेवल इत्युषयः ॥ प्रथमानुवाके आद्यस्य रुद्रस्तत एकस्य शंभुस्तत एकस्य स्कं
 दात्मारुद्रस्ततो द्वयोरुद्रस्तत एकस्य शंभुस्ततो द्वयोर्दित्यात्मारुद्रस्तत एकस्य शं

भुस्ततस्तिष्ठेणं रुद्रस्ततस्तिष्ठेणं भगवान् स्ततो द्वितीया तृतीया अनुवाकयो रुद्रश्चतुर्थ्यपंचम
 षष्ठानुवाकानां शंभुः सप्तमानुवाकस्य रुद्रोऽष्टमानुवाकस्य नमोः किरिकेभ्य इत्यतस्य न
 नवमस्य भगवानवशिष्टो दशमानुवाके चतुर्णां रुद्रस्तत एकस्य नंदीश्वरात्मारुद्रस्त
 त एकस्य भगवान् स्तत एकस्य शंभुस्तत एकस्य रुद्रस्तत एकस्य भगवान् स्ततो द्वयोः
 भुस्ततोऽवशिष्टानोरुद्र इति देवताः ॥ प्रथमानुवाके आद्ये अनुष्टुप् प्रौढत एका प्रस्तार
 पंक्तिः पंचपदावापंक्तिः तत एका षट्पदा जगती ततः सप्तानुष्टुप् प्रौढत एका प्रस्तार
 जंघितत एका प्रस्तार पंक्तिः पंचपदापंक्तिर्वीरत एका अनुष्टुप् प्रौढतश्चतस्रो जगत्यस्तत
 स्तिष्ठेणं षष्ठस्तत एका पंचपदा त्रिष्टुप् महाष्टुप् हती वाततो द्वौ दशावनुष्टुप् प्रौढतस्त्रीणि
 यजुंषिततोऽस्तिस्त्रीऽनुष्टुप् प्रौढत एकं यजुरिति चंदांसि ॥ अथ चमकानां मन्त्रिः कांडव
 षिः आद्या आग्रावेष्टा वीगायत्री शिष्टानां वाजसंक्षिप्तयोऽनादिविशेषा देवताः ॥ यजुर्नपि
 विनियोगयो न एव रुद्रं जप्त्वा ॥ शंभुं रुद्रं शंभुं रुद्रं इति पंचदशं

स्य सत्त्वस्य वसिष्ठस्य देवास्त्रिष्टुपा जपे विनिः॥ शंभु इन्द्राग्नीमवतामवोभिः॥ १०॥ य
 यं पातत्त्वलिभिः सदानः॥ १५॥ ततः कुम्भपश्चिमदेशे स्थंडिले प्रणीय तदीशान्यां वे
 द्यादेन वग्रहादीस्ततः मंत्रैरावाह्यं वाडशोपचारैः संपूज्य तदीशान्यां प्राच्यतः कुम्भसंख्या
 प्यतत्र वरुणमावाह्याग्निं समीपे मेत्याऽन्वाधानं कुर्यात्॥ यथा॥ देवसमिधां वादाय दे
 वतापरिग्रहार्थं मन्वाधानं करिष्येऽस्मिन्नन्वाहिते ग्राह्यादि च शुषी आच्येनेत्यं
 तमुक्त्वा न वग्रहाभ्येकमुक्त्वा संख्याभिः समितिलोऽप्याहुभिः सुवनेश्वरीं प्रत्येकम्
 मुक्त्वा संख्याभिर्दूर्वातिलमिश्रगोधूमपायसाज्याहुतिं भिरित्युक्त्वा शेषेण स्विष्टकृत
 मित्यादिसंघोषश्च इत्युक्त्वा जुहुयात्॥ अन्येतु गायत्रीं भिरिन्द्राणीं मिंदं च प्रत्येकं च
 मुक्त्वा संख्याभिः दूर्वातिलमिश्रगोधूमपायसाज्याहुतिं भिरित्युक्त्वा वतु होतव्यं हविरचवतु
 ष्यं॥ ततः स्विष्टकृतं दुत्वेति शौनकेनेन्द्राणीं इयोः होमानमिधानां तयोर्होमो नास्ति
 त्याहुः॥ ततः मन्त्रेऽन्वाधानादौ तर्कात्तनाभावः॥ आहुतिं संख्यां वक्ष्यते॥ ततः परित्तर

णादि पूर्णपात्रं निधानां तं कृत्वा सुवनेश्वरीं इन्द्राणीं देभ्योऽमुकौ त्वेति चतुरो मुष्टानि स्रूया
 हुतिं बह्वीं चानि स्रूयगोदुग्धे पायसं श्रपयित्वा आच्य संस्काराऽद्याज्यभागं तं कुर्या
 यति॥ ततो यजमानो दक्षिणत उपवेश्य होमार्थं च जपार्थं च वरयेद्विंशो बह्वीं च
 चायोर्द्विजैः सह तिवोक्तारचार्यत्वां होमावगमात्तं वा सत्त्वेन त्यागायोगां तैश्च क्रिय
 माणे होमयजमानेन प्रत्याहुतिं त्यागस्याशक्तत्वात्॥ तदानीं मेवांगप्रधानदेवता उ
 दिश्य एताभ्य उदं नममेति त्यजेत्॥ ततः आचार्यः कृत्वा न वग्रहेभ्यो षष्टां ताष्टान्यत
 मसंख्यां काच्यताकाः कादि समिधस्तिलाहुतीं श्रुत्वा धिदेवता प्रत्यधिदेवता
 विनायकादियं च लोकपालेभ्यस्तनूनं संख्यं याजुहुयात्॥ एभ्यस्तु पालाशः।
 समिधः ग्रहाणां संघदाष्टौ तदन्येभ्यश्च तत्स इति संप्रदायः॥ ततो सुवनेश्वरीं गाय
 त्रादधि मधुघृतादिमिस्तिसृभिर्दूर्वाभिरेकाहुतिं रित्येवमष्टसहस्रमष्टशतं
 वा दूर्वाहुतीं घृताहुतिलमिश्रगोधूमाहुतीः पायसाहुतीं घृताहुतीं श्रुत्वा जुहुयात्

एवमिंद्राणां द्रयोः प्रागुक्तमंत्राभ्यां भेदविश्रानुष्ठयं प्रत्येकमष्टशत संख्यं भुव
 नेश्वर्ये। अष्टसहस्रपक्षानुहयात्॥ तस्याष्टशतपक्षानुहयोरष्टविंशतिरिति सं
 प्रदायः॥ पक्षानुहयान्द्विंशतिः॥ ततस्त्रिष्टुप्दादिप्रायश्चित्तहोमांतं कृत्वा इन्द्रादिदि
 कपालेभ्यो नवग्रहेभ्यो भुवनेश्वरी इन्द्राणी इभ्यः क्षत्रपाय च सदीपा न्माषमका
 वलीस्ततश्च नैर्दत्त्वा पूर्णहृतिं जुहुयात्॥ समुद्रादूर्ध्वमिरिचकादश च स्पृशतस्तस्य
 गोतमो वामदेवाग्निस्त्रिष्टुप्कं यानगती॥ पूर्णहृति होमवि॥ समुद्रादूर्ध्वमिधुमां
 रुदारदुपां॥ मधुमंतं तदुर्मि॥ ततः प्रणीता विमोक्तं कृत्वा भुवनेश्वरीदिकलेशो
 दकं वा पात्रांतं गृहीत्वा ततस्तत्तुल्यं पंचपल्लवैः सकुशदूर्ध्वः धृतनववस्त्रं यजमान
 धृतनववस्त्रं कंचुकी चतुर्दशमस्त्रा कृतुमती सक्तु त्रिगुदंडं चरुव आचार्य
 मिः षिंचदभिर्मंत्रैः॥ तच्च॥ आपो हिष्ठेति नव क्रूचस्यां वरीषः सिंधुद्वीप आ
 पागयत्री॥ अं खेद्व अनुष्टुभो पंचमी वर्धमाना सदा मीर्षतिष्ठा अभिवर्धेति॥

आपो हिष्ठमपो भुवः॥०॥ एतच्छ्रद्धयत इति गोतमो रूहगणो इन्द्रादिप्रायश्चित्त
 कविनि॥ य एतच्छ्रद्धयत वसुमती यदा शुषे॥ इशानो अर्पति सुतः॥ इन्द्रो अंग॥ त्रिभि
 र्द्वंद्वेति सप्त क्रूचस्य सूर्यस्य वा सप्त आद्यानां त्रयाणामग्निस्ततश्चतुर्णां विश्वदेवा आ
 द्यागयत्री द्वितीया नुष्टुप॥ ततस्त्रिष्टुप्कं यानगती॥ ततस्त्रिष्टुप्कं यानगती॥ ततस्त्रिष्टुप्कं यानगती॥
 उभयं शृण्वन्नेति मर्ग इन्द्रो हृती॥ अभिषेकविनि॥ उभयं शृण्वन्नेति मर्ग इन्द्रो हृती॥
 र्वागिदं वचः॥ सत्रा च्यामयवा सोमपीतये धिया विष्ट आगमत॥ स्वस्तिदा विश्वे
 यं निद्रा मिद्रा नुष्टुप॥ अभिषेकविनि॥ स्वस्तिद विश्वस्य तिष्ठेत्तहा विमथावशी॥ वृ
 षड् पुरयतुनः सोमपाः अभयं करः॥ यंबकं वसिष्ठो रुद्र नुष्टुप॥ अभिषेक॥
 यंबकं यजामहे सुगंधीं पुष्टिवर्धनं॥ उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मा
 मृतात्॥ जातवेदसो सारिचः कश्यपो दुर्गा विष्टुप॥ अभिषेकविनि॥ समुद्रज्येष्ठा

इति तत्सृणु वसिष्ठः प्रापस्त्रिष्टुप् आभिषेके वि०॥ समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात् ॥ ४॥
 त्रायंतामिति च तत्सृणु सप्तऋषय आपो नुष्टुप् ॥ अभिषेके विनिष्ठा त्रायंतामिह देवास्त्रि
 यः ॥ ४॥ ०॥ इमाः प्रापदिति तत्सृणु सप्तऋषय आपो नुष्टुप् ॥ इमाः आपः शिवते मा इमाः
 देवस्य त्वेयापस्तं वशास्वांगते स्विमिर्मन्त्रैः ॥ इतमीशानं जगत्तद्विशानो जगती ॥ अ
 भिषेके वि० ॥ तमीशानं जगत्तः ॥ ०॥ १॥ ऋक् ॥ त्वमग्रे रुद्र इति गत्समदो ग्निर्जगती ॥
 अभिषेके वि० ॥ त्वमग्रे रुद्रो असुरामहो दिवः ॥ ०॥ १॥ ऋक् ॥ तमुष्टुहोत्यांगिरसस्ति
 रश्वी रुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ अभिषेके वि० ॥ तमुष्टुहियः स्विष्टुः सुधन्या ॥ ०॥ १॥ ऋक् ॥ पुवनस्य
 पितरं ऋजिश्वा रुद्रस्त्रिष्टुप् ॥ अभिषेके वि० ॥ पुवनस्य पितरं गीर्गिराभिः ॥ कवि
 नवितासः ॥ १॥ १॥ ऋक् ॥ पाते रुद्र इति कश्यपो रुद्रः स्वराज्नुष्टुप् ॥ अभिषेके विनिष्ठा
 गः ॥ यो ते रुद्रः शिवा तनूरघो रापाय काशनी ॥ तयोस्तनुवांशं ते मया शिरिशंताम
 मिवाकशीहि ॥ यज्जायत इति षण्णां शिवसंकल्पमंत्राणां प्रजापतिर्मन्त्रि

षुप् ॥ अभिषेके वि० ॥ यनुषा एते ॥ यज्जायतो दूरमुदेतु देवं तदु सप्तस्य तथैवेति ॥ दूरं
 गमं ज्योतिषां ज्योतिरेकं तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु ॥ येनेदं विश्वं भजगतो बभूयुह
 वापिमहती जातवेदाः ॥ तदेवाग्निस्त्वमसौ ज्योतिरेकं तन्मे ॥ येन द्यौः पृथिवी चोत्तमि
 क्षं च ये पर्वताः प्रदिशो दिशश्चा ॥ तेनेदं जगद्यज्ञं प्रजानीतन्मे मनः ॥ ०॥ ३॥ ये मनो हृद
 यं ये च देवा ये दिव्या आपो ये सूर्यरश्मिभिः ॥ ते श्रोत्रे चक्षुषा संचरंतं तन्मे मनः ॥ ०॥ ४॥
 अविद्या चाप्रमेयं चाव्यक्ताव्यक्तपरं यतु ॥ सूक्ष्मा सूक्ष्मतं ज्ञेयं तन्मे मनः ॥ ०॥ ५॥ ए
 काचदशानां च सहस्रं चायुतं निपुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यबुदं च ॥ समदश्च मध्यं चो
 तश्च परार्धश्च तन्मे मनः ॥ शिवसंकल्पमस्तु ॥ ६॥ इन्द्राहवमं वयमिति पञ्चानां वि
 श्वामित्र इन्द्रो गायत्री ॥ अभिषेके वि० ॥ इन्द्राहवमं वयं सुते ॥ तव द्युक्षा सदृदयः
 ॥ ५॥ ततः सुरारक्षामभिषिंचत्विति न विमिः योराणे मन्त्रैः रभिषिंचतु ॥ ततः कलशो
 दकेन च न चोदकेन सुस्नातो दंपती शुक्लवासा गंधमाल्यादिधूपवाद्योतां त

त्रपत्नीदक्षिणतः ततो यजमानो भिसंपूज्य विमूर्तिं धत्वा चार्थादिनां गधपुष्पवस्त्रा
 लंकारादिभिर्न्याशक्तिपूजयित्वा ॥ आचार्याय धेनुं दक्षिणां दद्यात् ॥ दक्षिणात्वेन
 चास्या दक्षिणानंतरं अनवस्त्रा प्रसंगात् ॥ ततो ब्रह्मण्यथा शक्तिदक्षिणां दत्त्वा रु
 द्रजापिन नमूहं दक्षिणां दद्यात् ॥ अत्र धेनु न्यायेनो दक्षिणात्वे प्राप्ते सदक्षिणाम
 नडाहं प्रपद द्यादुद्रजापिने इति प्रतिप्रस प्रसक्तकरणेन सदक्षिणत्वं ॥ ततो न्य
 म्यः त्रिगुण्यो तेभ्यश्च ब्राह्मणेभ्यः मयसी दक्षिणां दद्यात् ॥ ततो ग्रहपीठदेवता
 नां भुवनेश्वर्यादीनां चोत्तरपूजां पंचोपचारैः कृत्वा क्षमाप्ययां तु देवगणा इति विसृ
 ज्या चार्थं हस्तप्रतिपाद्य भिसंपूज्य गच्छ गच्छ सुरैश्चेति विसर्जयेत् ॥ ततो ब्राह्म
 णाः महाशान्तिपठयुः सायथा ॥ आ नो भद्रा इति दशानां गौतमो राहुगणो विश्वेदे
 वा आद्या पंचजगसः षष्ठी विराट्सप्तमी जगती ॥ ततस्तिस्त्रिष्टुभः ॥ ओ आ
 नो भद्रा ॥ अदितिर्जातिमदितिर्जनित्वं ॥ १० ॥ स्वस्ति नो मिमाता मिति पंचानां स्वस्ति

त्रयो विश्वेदेवा आद्यस्तिस्त्रिष्टुभः ॥ ततो अनुष्टुभः ॥ स्वस्ति नो मिमाता मश्चिनाम
 गः ॥ ११ ॥ जानता संगममहि ॥ शंभ इन्द्राग्नी इति पंचदशानां वसिष्ठो विश्वेदेवास्त्रि
 ष्टुभः ॥ शंभ इन्द्राग्नी भवतामवोभिः ॥ १५ ॥ समूधितिति सृणा ताक्ष्यैरिष्टनेमिस्त
 र्यस्त्रिष्टुभः ॥ समूधुवाजिनंदवज्रतंसहा ॥ ३ ॥ तच्छ्रयोः शंयुर्विश्वेदेवाः शंभरी ॥ सर्व
 षां शान्तिपाठविनियोगः ॥ तच्छ्रयो राहणी हे ॥ शंभ वतुष्यदे ॥ ततो यजमानो नवग्रह
 प्रीत्यर्थं त्रींशुवनेश्वरीं दक्षिणां दद्यात् तेषां त्रैलोक्यं त्रींशुवने ब्राह्मणं भोजयित्वा संके
 ल्य गविशिवो गहीत्वा सुहृद्युतां मुजीता ॥ एवं कृते सर्वा रिष्ट शान्तिर्भवति ॥ ततः
 शुभकोले गर्भाधानं कुर्यात् ॥ ॥ इति प्रयोगरत्ने दुष्टराजो दर्शने शान्तिः ॥ अथ च
 दस्योपरागकाले प्रथमराजो दर्शने शान्तिर्विषय उच्यते ॥ सवोपरागस्य पौर्णमासस्य
 मावास्याभ्यामविनाभायात्तदतिरिक्तकारादौ दुष्टप्रागुक्तं शांत्या समुचीयते ॥ नि

मित्तमदात्ताष्टदृष्टार्थत्वाच्च प्रत्यक्षविध्यभावेन कार्यकारित्वानवगमेनामनहो
मेनारिष्टहोमानाभिवानपातत्रिष्टययोगात् ॥ ग्रहणमात्रे त्वियमेव ॥ अत्रच पुनः
श्रवणभावाभ्रवग्रहमखः कृताकृत इति विवेकः ॥ तत्र केवलयाः प्रयोगः ॥ पूर्वा
त्काले सखीकः शुचिः प्राश्नुख उपविश्य प्राणानायम्य देशकालो संकीर्त्य मम
पत्न्या श्रद्धोपरागप्रथमराजो दर्शन सखिता ॥ रिष्टनि रासदा रा श्रीपरमेश्वर श्री
र्यं शान्तिकरिषो ॥ इति संकल्प्य प्राग्बद्धिस्फूर्जं कृत्वा ॥ नवग्रहपक्षे स नवग्रहमि
ति ॥ सूर्योपरागतसूर्योपरागप्रथमेत्यादिवदेत ॥ ततः आचार्यः शुचिदेशे गोम
येनोपलिप्य तत्र पंचवर्णरजोभिरष्टदले पद्मं कृत्वा तदुपरि नवश्वेतं वस्त्रमुद
ग्दशं संस्थाप्य यथा शक्तिरजतनिर्मिता चंद्रप्रतिमा मायायस्वगौतमः सोमो
गायत्री ॥ चंद्रवाहने विनियोगः ॥ आप्ययस्व समेतुते ॥ चंद्रमावाहयामीति स्था

पयेत ॥ सूर्यग्रहे तु यथा शक्तिसुवर्णनिर्मिता मा कृत्वा नहिरण्यसूतपः सविता त्रिष्ट
पु ॥ सूर्योवाहने विनियोगः ॥ आकृष्टो न ॥ सूर्यमावाहयामीति स्थापयेत् ॥ ततो य
था शक्तिसीमनिर्मितां राहुप्रतिमां स्वर्मानोरत्रिराहु रनुष्टुप ॥ अंराहुमावाहने वि
स्वर्मानोरधपरिदमायाः ॥ ॥ राहुमावाहयामीति तदुत्तरतः स्थापयेत् ॥ ततो य
स्मिन्नक्षत्रे तत्रक्षत्रे देवताप्रतिमां यथा शक्तिसुवर्णनिर्मितां ततर्मे त्रैर्नर्मितं त्रैर्वा
ओं अश्विनावावाहयामीति प्रणवादिनमो तैः स्थापयेत् ॥ मंत्रस्वापस्तंवा
नामष्टौ वाक्यानीति प्रसिद्धा ॥ नामानितु ॥ अश्विनौ ॥ यमः ॥ अग्निः ॥ प्रजापतिः ॥
सोमः ॥ रुद्रः ॥ अदितिः ॥ बृहस्पतिः ॥ सतीः ॥ पितरः ॥ भगः ॥ अर्यमा ॥ सविता ॥ त्वष्टा ॥
वायुः ॥ इन्द्राग्नी ॥ मित्रः ॥ रुद्रः ॥ निर्ऋतिः ॥ आद्यः ॥ विश्वेदेवाः ॥ विष्णुः ॥ विसवः ॥ वरु
णः ॥ अजैकपातु ॥ अहिर्बुध्न्यः ॥ पूषति ॥ एवं देवता त्रयमावाह्ये मिरेवमंत्रैः कोडा
नुसमयेन षोडशापचारैः पूजयेत् ॥ तत्र चंद्रहे चंद्राय श्वेतानिवस्त्रगंधमाल्या

१३७

त्रिदेयानि॥ सूर्यग्रहेतु॥ सूर्यापरत्नवस्त्ररक्तचदनरक्तांस्तवूरवीरपुष्पाणि देयानि॥
 राहवेहस्तानि॥ नक्षत्रदेवताभ्यः श्वेतानि॥ ततः पश्चिमतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य पश्चन
 वग्रहानप्यावाहनपूर्वकं संपूज्यान्वाधानं कुर्यात्॥ यथा हेतुमिधौ गृहीत्वा
 चक्षुषी आज्येन संपूज्यान्वाधानं कुर्यात्॥ यथा हेतुमिधौ गृहीत्वा
 यमुद्दिश्य चंद्रममुक संख्याभिः पालाशसमिदाज्यचरुतिलाहुतिभिः राहुं अ
 मुक संख्याभिः पूर्वाज्यचरुतिलाहुतिभिः नक्षत्रदेवताममुक संख्या पालाश
 समिदाज्यचरुतिलाहुतिर्यक्ष्ये शेषेण त्याग्युत्कामुद्दयात्॥ सूर्यहचंद्रस्थाने
 सूर्यममुक संख्या कसमिदाज्यचरुतिलाहुतिभिरिति वरेदेत्॥ एवमन्वाधाय प
 ण्णता प्रणयनां तं कृत्वा त्रिभ्यो ममुष्मै त्वेति चतुरश्वतुरो मुष्टी निरूप्य चरुं श्रपयिष्या
 ज्यभागां तं कुर्यात्॥ ततो यजमानो दक्षिणतो देवता उद्दिश्य त्यजेत्॥ ततो न्वाधानं क
 र्त्वा मुद्दयात्॥ ततः तिसृणां पूर्वाणामेकैकाहुति सभिधश्च त्रिसृष्वेकाः कार्याः॥

११
६

१३७

इति नारायणभट्टीयं प्रयोगरत्नम् ।